

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA**

**RŪTA BERTAŠIENĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA**

TARPTAUTINIŲ TEISMŲ ĮTAKA TARPTAUTINĖS TEISĖS NORMŲ KŪRIMUI

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas –
Marijus Krasnickas**

**Konsultantė –
Dr. Eglė Radušytė**

Vilnius, 2006

TURINYS

Ivadas.....	3
1. Tarptautinė teisė ir tarptautiniai teismai.....	6
2. Tarptautinis teisingumo teismas ir jo įtaka tarptautinės teisės normų kūrimui.....	8
2.1 Tarptautinio teisingumo teismo veiklos organizavimas, kompetencija, bylų nagrinėjimo tvarka.....	10
2.2. Tarptautinio teisingumo teismo priimamų sprendimų analizė ir įtaka tarptautinės teisės normų kūrimui.....	21
3. Regioninis – Europos teisingumo teismas ir jo įtaka tarptautinės teisės normų kūrimui.....	29
3.1. Europos teisingumo teismo struktūra, veiklos organizavimas, kompetencija, funkcijos.....	30
3.2. Europos teisingumo teismo priimamų sprendimų analizė ir įtaka tarptautinės teisės normų kūrimui.....	45
4. Tarptautinių – pasaulinio ir regioninio – teismų įtakos tarptautinės teisės kūrimui palyginimas.....	53
Išvados.....	56
Šaltiniai ir literatūra.....	59
Santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.....	61

IVADAS

Tarptautinė teisė šiuo metu apima labai plačias ir sudėtingas tarptautinio pobūdžio sferas. Tačiau tarptautinėje teisėje nėra institucijos, kuri priimtų visuotinai privalomus tarptautinius teisės aktus. Šioje sistemoje tarptautinės teisės subjektai patys kuria tarptautines teisės normas ir principus, ir patys jų laikosi. Nemažą, nors ir netiesioginę įtaką kuriant bei plėtojant tarptautinės teisės normas turi ir tarptautiniai – pasauliniai bei regioniniai – teismai. Šiame magistro baigiamajam darbe ir apžvelgsime dviejų teismų – Tarptautinio teisingumo teismo ir Europos teisingumo teismo daromą įtaką tarptautinių teisės normų kūrimui.

Darbo aktualumas – per 16 Lietuvos nepriklausomybės metų Lietuva nemažai pasiekė – įstojo į Jungtines Tautas, tapo Europos Sąjungos ir NATO nare. Šie pokyčiai Lietuvai yra labai svarbūs. 1991 m. rugsėjo 17 d. įstojusi į Jungtines Tautas Lietuva kartu tapo ir Jungtinių Tautų teisminės institucijos – Tarptautinio teisingumo teismo Statuto šalimi, nors atkūrus nepriklausomybę Lietuva dar nesikreipė į šį Teismą. 2004 m. gegužės 1 d. tapusi Europos Sąjungos nare Lietuva įgijo teisę kreiptis į Europos teisingumo teismą. Šia galimybe 2005-12-20 pasinaudojo Lietuvos Aukščiausiasis administracinis teismas. Taigi yra būtina žinoti, kokią įtaką šie teismai turi kuriant tarptautinę teisę, kurią privalo taikyti bei ja vadovautis ir Lietuva.

Darbo naujumas - Tarptautinio teisingumo teismo ir Europos teisingumo teismo veiklos pobūdis, funkcijos, kompetencija, priimami sprendimai yra gana plačiai nagrinėjami teisinėje, mokslinėje literatūroje. Tačiau apie tai, kokią įtaką šie teismai bei jų priimami sprendimai daro kuriant tarptautines teisės normas, pateikiama nedaug informacijos. Be to, teisinėje literatūroje nėra lyginama minėtų teismų – pasaulinio ir regioninio – daroma įtaka tarptautinės teisės normų kūrimui.

Baigiamojo darbo šaltiniai – teisinėje literatūroje yra daug informacijos apie Tarptautinio teisingumo teismo ir Europos teisingumo teismo veiklą ir kompetenciją. Rašant magistro baigiamąjį darbą buvo remtasi lietuvių (V. Pauliko, S. Katuokos, V. Vadapalo ir kt.) bei užsienio (Akehurst M., Malanczuk P., Collier J. ir kt.) autorių darbais. Didelė dalis informacijos apie Tarptautinį teisingumo teismą ir Europos teisingumo teismą bei šių teismų priimti sprendimai yra pateikiami oficialiuose minėtų teismų interneto puslapiuose (www.icj-cij.org, www.curia.europa.eu).

Magistro baigiamojo darbo tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros lyginamoji analizė;
- tarptautinių teisės aktų turinio analizė;
- tarptautinių teismų bylų analizė;
- tarptautinių – pasaulinio ir regioninio – teismų įtakos kuriant tarptautines teisės normas lyginamoji analizė;
- loginis metodas.

Šio darbo objektas – tarptautinių teismų ir jų sprendimų įtaka tarptautinės teisės normų kūrimui.

Magistro baigiamojo darbo dalykas – Tarptautinio teisingumo teismo ir Europos teisingumo teismo veiklos pobūdis, funkcijos, kompetencija, priimamų sprendimų analizė, šių teismų daromos įtakos kuriant tarptautines teisės normas palyginimas.

Magistro baigiamojo darbo tikslas – nustatyti, kokią įtaką tarptautinių normų kūrimui daro tarptautiniai ir regioniniai teismai bei jų priimami sprendimai.

Magistro baigiamajam darbui keliami pagrindiniai uždaviniai:

- Išnagrinėti Tarptautinio teisingumo teismo veiklos organizavimą, kompetenciją, bylų nagrinėjimo tvarką.
- Analizuoti Tarptautinio teisingumo teismo priimtus sprendimus, konsultacines išvadas.
- Išanalizuoti Tarptautinio teisingumo teismo priimtų sprendimų, konsultacinių išvadų daromą įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui.
- Išnagrinėti Europos teisingumo teismo veiklos organizavimą, kompetenciją, bylų nagrinėjimo tvarką.
- Analizuoti Europos teisingumo teismo priimtus sprendimus.
- Išanalizuoti Europos teisingumo teismo priimtų sprendimų daromą įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui.
- Palyginti minėtų teismų – tarptautinio ir regioninio – ir jų sprendimų įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui.
- Įvertinti minėtų teismų – tarptautinio ir regioninio – sprendimų daromos įtakos tarptautinės teisės normų kūrimui problemas.

Pirminės baigiamojo darbo hipotezės:

- Tarptautinio teisingumo teismo priimami sprendimai, kurie privalomi tik ginčo šalims, daro netiesioginį poveikį kuriant tarptautinės teisės normas. Motyvuodami sprendimus bylose, teisėjai vadovaujasi analogiškų bylų sprendimais, be to, įtvirtina visuotinus tarptautinės teisės principus.
- Europos teisingumo teismas, kurio paskirtis – užtikrinti, kad Europos Sąjungos teisė visose valstybėse narėse būtų aiškinami ir taikomi vienodai, daro nemažą, nors ir netiesioginę, įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui.

1. TARPTAUTINĖ TEISĖ IR TARPTAUTINIAI TEISMAI

„Bendroji tarptautinė teisė – tai normos ir principai, galiojantys daugelyje valstybių paprotinės tarptautinės teisės arba daugiašalių sutarčių pagrindu. Kartu egzistuoja ir regioninė tarptautinė teisė, taikoma santykiams tarp tam tikros grupės valstybių, pavyzdžiui, tam tikros diplomatinio prieglobsčio taisyklės, pripažįstamos tik Pietų Amerikos valstybėse, arba Europos Sąjungos teisė“¹.

Tarptautinė teisė dabar apima plačias ir sudėtingas tarptautinio pobūdžio sferas, įskaitant tokius dalykus, kaip valstybių statusas, valstybių sienų perėmimas, valstybių atsakomybė, taika ir saugumas, kariavimo taisyklės, jūrų teisė, sutarčių teisė, tarptautinės laivybos teisė, diplomatinių santykių palaikymas, taip pat naujus dalykus, tokius kaip tarptautinės organizacijos, ekonomika ir plėtra, branduolinė energija, oro teisė ir veikla kosminėje erdvėje, aplinkos apsauga ir galiausiai tarptautinė žmogaus teisių apsauga. Kita vertus, šis plėtimasis dabar taip pat lemia problemas, susijusias su tarptautinės teisės kaip mokslo ir mokymo dalyko vientisumu.

Tarptautinės teisės normos „reguliuoja valstybių ir kitų jos subjektų tarptautinius santykius, atsirandančius jiems įgyvendinant ir derinant politinius interesus bei atliekant su tuo susijusias viešojo pobūdžio funkcijas“². Taigi tarptautinės teisės normos reglamentuoja santykius, susiklostančius tarp skirtingų valstybių, tarptautinių organizacijų ir kitų tarptautinės teisės subjektų. Kaip jau minėta, jos galioja daugelyje valstybių paprotinės tarptautinės teisės arba daugiašalių sutarčių pagrindu. Tarptautinės teisės normos atsiranda tuomet, kai kyla objektyvus poreikis koordinuoti skirtingų valstybių bei kitų tarptautinės teisės subjektų veiksmus.

Tarptautinė teisė yra horizontali teisinė sistema, kuri funkcionuoja kitaip nei centralizuota ir yra grindžiama abipusiškumo ir konsensuso principais. Teisės sistema, pirmiausia skirta išoriniams valstybių santykiams reguliuoti, nefunkcionuoja kaip bet kuri kita valstybės vidinė teisinė sistema.

Išplėtotose nacionalinėse teisinėse sistemose egzistuoja konkretūs teisės nustatymo metodai, daugiausia besiremiantys Konstitucija, įstatyminiais aktais ar teismų precedentine teise. Decentralizuotoje tarptautinėje teisinėje sistemoje, neturinčioje hierarchinės struktūros, teisės nustatymo klausimas yra labiau komplikotas. Nėra institucijos, turinčios teisę priimti visuotinai privalomus teisės aktus, ir be valstybių sutikimo nėra tarptautinių teismų bei

¹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 31.

² ūr. Dambraskienė G., Marcijonas A. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004. P. 547.

tribunolų privalomos jurisdikcijos. Šioje sistemoje tie patys tarptautinės teisės subjektai, kuriuos įpareigoja tarptautinės teisės normos ir principai, patys šias normas ir sukuria.

Nemažą, nors ir netiesioginę įtaką kuriant bei plėtojant tarptautinę teisę turi ir tarptautiniai teismai – pasauliniai ir regioniniai. Literatūroje dažniausiai aprašomi tarptautiniai teismai – Tarptautinis teisingumo teismas bei Europos teisingumo teismas, analizuojama jų veikla, sudėtis, teismo procesas, priimami sprendimai ir kiti panašūs klausimai (Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas; Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija; The International court of justice; Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros; Paulikas V. Europos Sąjungos institucijos ir valdymas; Procesas Europos Bendrijų teisingumo teisme: preliminarus nutarimas). Tačiau beveik visuose literatūros šaltiniuose akcentuojama, kad šių teismų sprendimai yra privalomi tik nagrinėjamų ginčų šalims ir pabrėžiama, kad tarptautinėje teisėje nepripažįstamas teisminis precedentas. Iš karto kyla klausimas, ar mūsų analizuojami tarptautiniai teismai dalyvauja kuriant ir plėtojant tarptautinės teisės normas?

Nacionalinėje teisinėje doktrinoje, kur pripažįstamas teisminis precedentas, teigiama, kad „teismai ne tik mechanškai taiko įstatymus, juos aiškina, bet ir kuria teisės normas“³. Tarptautiniai teismai, taikydami tarptautinės teisės normas, taip pat jas interpretuoja, kartu jas nuolat plėtodami. Daugeliu atveju minėtų tarptautinių teismų priimami sprendimai turėjo įtakos sprendžiant panašias bylas ir ateityje bei įtvirtinant tarptautinius visuotinai pripažįstamus teisės principus. Be to, tarptautiniai teisės aktai, kurie apibrėžia minėtų tarptautinių teismų veiklą bei kompetenciją, atskleidžia ir kitus šių teismų įtakos tarptautinių normų kūrimui aspektus. Tiek Tarptautinis teisingumo teismas, tiek Europos teisingumo teismas ne tik sprendžia ginčus tarp šalių, bet taip pat „užpildo“ egzistuojančias parlamentinės kontrolės spragas. Pavyzdžiui, Europos teisingumo teismas turi teisę teikti išvadas, ar tarptautiniai susitarimai tarp valstybių yra suderinami su Europos Bendrijos Steigimo Sutarties nuostatomis, o Tarptautinis teisingumo teismas turi teisę peržiūrėti Jungtinių Tautų Organizacijos Saugumo Tarybos politinius sprendimus.

³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 295.

2. TARPTAUTINIS TEISINGUMO TEISMAS IR JO ĮTAKA TARPTAUTINĖS TEISĖS NORMŲ KŪRIMUI

Tarpukariu įvyko tam tikras progresas ne tik priimant tarptautinius teisinius aktus socialiniais ir ekonominiais klausimais, bet ir tarptautinio teismo nagrinėjimo srityje – 1921 m. Hagoje įkurtas Nuolatinis Tarptautinis teisingumo teismas, dabartinio Tarptautinio teisingumo teismo, vėliau įkurto pagal Jungtinių Tautų įstatus, pirmtakas. Nuolatinis Tarptautinis teisingumo teismas priėmė 32 sprendimus ginčiuose (daugiausia tarp Europos valstybių) bei 26 konsultacines išvadas, kurios padėjo išsiaiškinti tarptautinės teisės normas ir principus.

Lietuva net tris kartus kreipėsi į Nuolatinį Tarptautinį teisingumo teismą, ir visi trys teismo sprendimai buvo palankūs Lietuvai. „1931 metais tribunolas priėmė konsultacinę išvadą Lietuvos – Lenkijos byloje dėl tranzitinių pervežimų Kaišiadorių–Lentvario geležinkelio ruožu. Gana lakoniškoje išvadoje buvo pabrėžta, kad Lietuva turi teisę per savo teritoriją nepraleisti Lenkijos transporto. 1932 metais Lietuvos ir Klaipėdos krašto signatarų (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos) byloje dėl Klaipėdos krašto statuso aiškinimo, teismas priėmė tokią pat konsultacinę išvadą, kad Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti krašto direktorijos pirmininką. O 1939 metais Hagos tribunolas nagrinėjo ginčą tarp Lietuvos ir Estijos dėl Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio nuosavybės. Tribunolas pripažino, kad šią bylą turi spręsti Lietuvos teismas.“⁴ Prieškariniai Hagos teismo sprendimai buvo palankūs Lietuvai, kaip Vakarų pasaulio atstovei.

Po Antrojo pasaulinio karo vienu metu atsistatydino visi Hagos tribunolo teisėjai ir Nuolatinis Tarptautinis teisingumo teismas buvo paleistas. Nors Nuolatinis Tarptautinis teisingumo teismas egzistavo nuo 1923 m. iki 1945 m. Tautų Lygos gyvavimo metu, tačiau nebuvo Lygos institucija. Tarptautinis teisingumo teismas buvo įkurtas 1945 m., priėmus jo Statutą, kuris yra Jungtinių Tautų Chartijos sudedamoji dalis. Kitaip negu jo pirmtakas, Tarptautinis teisingumo teismas yra pagrindinė Jungtinių Tautų teismo institucija. Tai numatyta Jungtinių Tautų Chartijos⁵ 92 straipsnyje. Teismas turi savo darbo reglamentą, kurį jis nustato vadovaudamasis Statutu ir kurį jis gali keisti. Šiuo metu galioja 1978 m. reglamentas.

Teismo buveinė yra Olandijoje, Hagos mieste. Tarptautinis teisingumo teismas posėdžiauja taip vadinamuose Taikos rūmuose, kuriuose yra įsikūrusi ir Hagos Tarptautinės teisės akademija. Šis Teismas, kaip ir jo pirmtakas – Nuolatinis Tarptautinis teisingumo teismas – dažnai vadinamas Pasauliniu Teismu. „Tarptautinis teisingumo teismas yra vienas iš šešių pagrindinių Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) organų. Tačiau jis turi nepriklausomo

⁴ Katuoka S. Ar kreipsimės į Hagos tribunolą// Švyturys, 1990, Nr. 12. P.11.

⁵ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2006-10-25

teismo statusą ir nėra integruotas į kitų penkių organų hierarchinę struktūrą. Jo Statutas laikomas Jungtinių Tautų (toliau – JT) Įstatų sudedamąja dalimi, todėl visos JT valstybės narės automatiškai yra Statuto šalimis⁶.

Tarptautinio teisingumo teismo Statuto⁷ 34 str. 1 dalyje numatyta, kad „Tik valstybės gali būti Teismo nagrinėjamų bylų šalys“. To paties Statuto 35 str. 1 dalis numato, kad „Į Teismą gali kreiptis valstybės šio Statuto šalys“. Jungtinių Tautų Chartijos 93 str. numato, kad „Teismo Statuto šalimis gali tapti dviejų kategorijų valstybės. Tai yra:

- a) visos Jungtinių Tautų narės, kurios *ipso facto* (lot. – savaime) yra Statuto šalys;
- b) valstybės ne narės, kurios gali tapti šalimis pagal sąlygas, kurias kiekvienu atskiru atveju nustato Generalinė Asamblėja, remdamasi Saugumo Tarybos rekomendacija“. Tokiu būdu Statuto šalimis tapo Šveicarija (1948 m.), Lichtenšteinas (1950 m.) ir San Marinas (1954 m.).

Tapdama Statuto šalimi, valstybė pripažįsta teismo jurisdikciją (t. y. jo teisę spręsti teisinius ginčus) ir jo įgaliojimus tam tikrais klausimais. Juos sudaro:

1. Teismo kompetencija pačiam spręsti dėl savo jurisdikcijos.
2. Teismo jurisdikcija nurodyti laikinas (arba negalutines) apsaugos priemonės.
3. Teismo teisė leisti stoti į teismo procesą trečiajai valstybei, kurios teisiniai interesai gali būti paveikti sprendžiant bylą.

Tačiau vien tai, kad valstybė tapo Statuto šalimi, nesuteikia teismui jurisdikcijos nagrinėti konkretų ginčą, kurio šalis yra ši valstybė. Tam būtina, kad ginčo šalys sutiktų dėl Teismo jurisdikcijos įgyvendinimo konkretaus ginčo atžvilgiu.

Teismas vykdo dvejopą funkciją: pirma, sprendžia ginčus, kuriuos jam pateikia valstybės, ir antra, teikia konsultacines išvadas teisiniais klausimais, kai to paprašo tarptautinės institucijos, kurioms tokia galimybė suteikta.

⁶ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 340.

⁷ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 281.

2.1. TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISMO VEIKLOS ORGANIZAVIMAS, KOMPETENCIJA, BYLŲ NAGRINĖJIMO TVARKA

Tarptautinio teisingumo teismo Statuto 2 straipsnyje numatyta, kad „Teismą sudaro kolegija nepriklausomų teisėjų, neatsižvelgiant į jų pilietybę, išrinktų iš aukštomis moralinėmis savybėmis pasižyminčių asmenų, atitinkančių reikalavimus, keliamus jų šalyse asmenims, skiriamais į aukščiausias teisėjų pareigas, arba iš tarptautinės teisės srityje autoritetą turinčių teisininkų“.

Kaip matyti iš Statuto 2 straipsnio nuostatų, nėra reikalaujama tarptautinės teisės išmanymo, nors paprastai Teismo teisėjai yra šios srities specialistai. „Iš šešių Britanijos piliečių,ėjusių šio Teismo teisėjų pareigas, penki buvo profesoriai (trys Kembridže, vienas Oksforde ir vienas Londone), o penktasis dirbo teisės patarėju Užsienio reikalų ministerijoje“⁸.

„Teismą sudaro 15 narių, iš kurių negali būti dviejų tos pačios valstybės piliečių. Asmuo, kuris renkant Teismo narius, gali būti laikomas daugiau negu vienos valstybės piliečiu, laikomas piliečiu tos valstybės, kurioje jis paprastai naudojasi pilietinėmis ir politinėmis teisėmis“ – tai numatyta Teismo Statuto 3 straipsnyje.

Šiuo metu Tarptautiniame teisingumo teisme yra šių valstybių atstovai: „Didžiosios Britanijos (Rosalyn Higgins), Jordanijos (Awn Shawkat Al-Khasawneh), Madagaskaro (Raymond Ranjeva), Kinijos (Shi Jiuyong), Siera Leonės (Abdul G. Koroma), Venesuelos (Gonzalo Parra-Aranguren), JAV (Thomas Buergenthal), Japonijos (Hisashi Owada), Vokietijos (Bruno Simma), Slovakijos (Peter Tomka), Prancūzijos (Ronny Abraham), Naujosios Zelandijos (Kenneth Keith), Meksikos (Bernardo Sepúlveda Amor), Maroko (Mohamed Bennouna), Rusijos Federacijos (Leonid Skotnikov)“⁹. „Tarp teisėjų beveik visada yra teisėjas, kiekvienos Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nuolatinės narės pilietis – iš JAV, Rusijos Federacijos, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Kinijos, nors 1967–1985 m. metais Kinija neturėjo jokio atstovo“¹⁰.

Statute taip pat numatyta, kad Teismo nariai negali eiti jokių politinių ar administracinių pareigų ir negali imtis jokios kitos profesinės veiklos. Jei šiuo klausimu kyla kokių nors abejonių, klausimą sprendžia Teismas (Statuto 16 str.).

Teismo nariai renkami devyneriems metams ir gali būti perrinkti, jeigu penkių teisėjų, išrinktų per pirmuosius rinkimus, kadencija baigiasi po trejų metų, o dar penkių teisėjų kadencija baigiasi po šešerių metų. Teismo nariai eina savo pareigas tol, kol juos pakeičia kiti. Net ir po šio

⁸ Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 176.

⁹ http://www.icj-cij.org/icjwww/ipresscom/ipress2006/ipresscom_2006-05_20060206.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-06

¹⁰ Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 176.

pakeitimo jie turi baigti nagrinėti pradėtas bylas. Teismo narys gali būti atleistas iš pareigų tik tuo atveju, kai kiti nariai vienbalsiai pripažįsta, jog jis nebeatitinka keliamų reikalavimų (Statuto 18 str.). Teismo nariai, dalyvaudami Teismo veikloje, naudojami diplomatinėmis privilegijomis ir imunitetais (Statuto 19 str.).

Statuto 31 straipsnis numato, kad faktas, jog teisėjas yra vienos iš šalių pilietis, neatima iš jo teisės dalyvauti nagrinėjamos bylos posėdžiuose. Tačiau toliau nurodoma, kad jei į Teismo sudėtį įeina teisėjas, kuris yra vienos iš šalių pilietis, kita šalis gali pasirinkti asmenį, kad jis posėdžiautų byloje kaip teisėjas. Jei nėra nė vieno teisėjo, kuris yra šalių pilietis, kiekviena iš šalių gali pasirinkti asmenį, kad jis posėdžiautų kaip teisėjas. Šios nuostatos taip pat taikomos sudarant Teismo kolegijas. *Ad hoc* (lot. šiam atvejui) teisėjas nebūtinai turi būti ir dažnai nėra jį skiriančios valstybės pilietis. Jei kelios šalys turi bendrą tikslą byloje, pavyzdžiui, pateikdamos bendrą pareiškimą, jos yra laikomos tikrai viena šalimi.

Tokia *ad hoc* teisėjų institucija yra smarkiai kritikuojama. Pavyzdžiui, „teigiama, kad jis prieštarauja pagrindiniam teismo nešališkumo principui; kad bylose, kuriose jie buvo paskirti, *ad hoc* teisėjai, priimdami sprendimą, paprastai išreiškėdavo juos paskyrusios valstybės požiūrį (tačiau atvejai, kai teisėjai, tam tikros valstybės piliečiai, balsavo prieš savo valstybę yra palyginti taip pat reti); kad *ad hoc* teisėjo dalyvavimas gali lemti kitokį sprendimą (nors to dar neįvyko); ir kad bylose, kuriose kiekviena iš šalių paskiria *ad hoc* teisėją, jie praktiškai eliminuoja vienas kitą ir tokiais atvejais tampa nereikalingi“¹¹.

Manytume, kad *ad hoc* teisėjo paskyrimas tik padidina valstybių pasitikėjimą Teismu, o ypač tuo atveju, kai į Teismo sudėtį įeina teisėjas kitos valstybės pilietis. Tuomet *ad hoc* teisėją paskyrusi šalis gali būti tikra, kad bent vienas Teismo narys supras jos pareiškimų niuansus. Dar daugiau, net jeigu *ad hoc* teisėjas neatstovauja (arba neturėtų atstovauti) jį paskyrusiai valstybei, jis gali atlikti svarbią funkciją, išreiškdamas Teismo posėdžiuose nacionalinį požiūrį. Teisė paskirti *ad hoc* teisėjus gali padėti diplomatiškai išspręsti klausimus, ypač opius valstybėms.

Posėdžiai. Kolegijos

Teismas posėdžiauja nuolat, išskyrus Teismo atostogas, kurių laiką ir trukmę nustato Teismas.

Paprastai bylas nagrinėja visos sudėties Teismas, nors kvorumą sudaro devyni nariai (Statuto 25 str.). Statuto 26 straipsnis leidžia Teismui sudaryti dviejų rūšių kolegijas:

1. Prireikus Teismas savo nuožiūra gali sudaryti vieną ar daugiau Teismo kolegijų iš trijų ar daugiau teisėjų tam tikrų kategorijų byloms spręsti, pavyzdžiui, darbo

¹¹ Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 181.

byloms arba byloms, susijusioms su tranzitu ir ryšiais. Pirmą tokia kolegija buvo sudaryta 1993 m. aplinkos apsaugos byloms spręsti.

2. Teismas bet kuriuo metu gali sudaryti Teismo kolegiją konkrečiai bylai spręsti. Teisėjų, sudarančių šią kolegiją, skaičių nustato Teismas šalių pritarimu.

Abi šios Teismo kolegijos nagrinėja bylas, jeigu šalys to prašo.

Kolegija yra priklausoma nuo Teismo tiek, kiek tai susiję su jos sudarymu. Sudaryta kolegija jau yra Teismas. Kolegijos priimtas sprendimas laikomas paties Teismo priimtu sprendimu. Tai reiškia, kad ji nėra visos sudėties Teismo atstovė ar jo kontroliuojama ir negali būti jokios apeliacijos pastarajam. „Teismas, nagrinėjantis pagrindinį klausimą, taip pat sprendžia ir kitus su juo susijusius papildomus klausimus; todėl kolegija, sudaryta konkrečiai bylai spręsti, ne tik nagrinėja ją iš esmės, bet ir sprendžia šioje byloje iškilančius procesinius klausimus“¹². Statuto 29 straipsnis numato ir trečios rūšies kolegijos sudarymą „siekdamas pagreitinoti bylų nagrinėjimą, Teismas kasmet iš penkių teisėjų sudaro kolegiją, kuri šalių prašymu gali svarstyti ir spręsti bylas supaprastinta tvarka“. Nors tokia kolegija buvo sudaroma kasmet, nė viena jų dar nebuvo susirinkusi.

Tarptautinio teisingumo teismo funkcijos ir kompetencija

Teismo nagrinėjamų bylų šalys gali būti tik valstybės. Tai užkerta kelią fiziniams asmenims ir įmonėms pateikti ieškinius Teisme. Toks suvaržymas yra atgyvenęs, kadangi daugelis tarptautinės teisės reguliuojamų sferų šiuo metu yra susijusios su privačiais asmenimis, įmonėmis bei kitais teisės subjektais, nesančiais valstybėmis, ir taip teisės taikymas bei aiškinimas yra paliktas nacionaliniams teismams. Be to, nors tam tikros tarptautinės organizacijos gali prašyti Teismą pateikti konsultacinę išvadą, jos negali būti ginčo šalys. Valstybės konsultacinių išvadų prašyti negali. „Iki šiol Teismas nagrinėjo 107 tarpvalstybinius ginčus (11 iš šių bylų dar nebaigtos tirti) ir 24 prašymus pateikti konsultacinę išvadą“¹³.

Tarptautinio teisingumo teismo kompetencija susideda iš dviejų funkcijų įgyvendinimo:

1. Teisinių ginčų, kylančių tarp valstybių, nagrinėjimas. Teisme ginčo šalimis gali būti tik valstybės, savanoriškai pripažinusios Teismo jurisdikciją spręsti konkretų tarptautinį ginčą. Teismo sprendimas šiuo atveju ginčo šalims tampa privalomu. Taigi, nei tarptautinės organizacijos, o juo labiau fiziniai asmenys, ginčo šalimis Tarptautiniame teisingumo teisme būti negali. Tačiau kai kurios tarptautinės organizacijos gali pasinaudoti kita galimybe dalyvauti Teismo veikloje.

¹² Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 178.

¹³ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

2. Konsultacinių išvadų teikimas (dar kitaip vadinama konsultacinė jurisdikcija). Ši Teismo teisė ir procedūra numatyta JT Chartijos 96 bei Teismo Statuto 65 straipsniuose. Generalinė Asamblėja ar Saugumo Taryba gali prašyti Tarptautinį teisingumo teismą pateikti konsultacinę išvadą bet kuriuo teisės klausimu. Gavusios Generalinės Asamblėjos pritarimą, tokią pat teisę turi ir kitos Jungtinių Tautų institucijos bei specializuotos agentūros (JT sistemos tarptautinės organizacijos), tačiau tik dėl klausimų, patenkančių į šių institucijų bei organizacijų veiklos sferą bei kompetenciją. Pažymėtina, jog Teismas gali pateikti išvadą bet kuriuo teisiniu klausimu, nepaisant jo abstraktumo, taip pat turinčio tam tikrą politinį aspektą. Tačiau kad ir koks politinis aspektas bebūtų, Teismas vykdo teismines funkcijas ir remiasi tarptautine teise. Nors konsultacinė išvada turi tik patariamąjį pobūdį ir į ją atsižvelgti neprivalu, tačiau praktikoje valstybės yra linkusios jos laikytis.

Tarptautinis teisingumo teismas vykdo dvejopą funkciją. Pirma, sprendžia ginčus, kuriuos jam pateikia valstybės. Tačiau tarptautinės organizacijos, fiziniai, juridiniai asmenys būti ginčo šalimis negali. Be to, Tarptautinio teisingumo teismo sprendimai yra privalomi tik ginčo šalims ir teisinis precedentas nėra pripažįstamas. Antra, teikia konsultacines išvadas teisiniais klausimais, kai to paprašo tarptautinės organizacijos, kurioms tokia galimybė yra suteikta. Ir nors tokios išvados turi tik patariamąjį pobūdį, praktikoje jų yra laikomasi.

Teisinių ginčų, kylančių tarp valstybių, nagrinėjimas

Pagrindinė Teismo jurisdikcijai taikoma taisyklė yra jurisdikcijos priklausomybė nuo sutikimo šalių, kurios turi būti savanoriškai ją suteikusios Teismui. Reikalavimus pateikusi valstybė duoda savo sutikimą, pareikšdama ieškinį Teisme, tačiau kol tokio sutikimo nedavė valstybė atsakovė, Teismas vis dar neturi jurisdikcijos nagrinėti bylą. „Daugelis mažesnių valstybių, dalyvavusių 1945 m. San Francisko konferencijoje, JT Įstatuose buvo linkusios nustatyti privalomą jurisdikciją, tačiau didžiųjų valstybių priešinimasis tokios nuostatos įtvirtinti neleido“¹⁴.

Jurisdikcijos suteikimo metodai yra daugmaž aptarti Statuto 36 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalis numato, kad „teismo jurisdikcijai priklauso visos bylos, kurias šalys perduoda jam spręsti, ir visi klausimai, specialiai numatyti Jungtinių Tautų Įstatuose ir galiojančiose tarptautinėse sutartyse bei konvencijose“.

Be to, Statuto 36 straipsnio 2 dalis leidžia valstybėms padaryti vienašališkus pareiškimus dėl Teismo privalomosios jurisdikcijos sprendžiant būsimus ginčus pripažinimo. Minėto straipsnio dalyje teigiama, kad „valstybės, šio Statuto šalys, gali bet kuriuo metu

¹⁴ .Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 341.

pareikšti, kad jos pripažįsta, be specialaus dėl to susitarimo, *ipso facto*, Teismo privalomąją jurisdikciją sprendžiant visus teisinius ginčus su bet kuria kita valstybe, priėmusia tokį pat įsipareigojimą, dėl:

- a) tarptautinės sutarties aiškinimo;
- b) bet kurio tarptautinės teisės klausimo;
- c) kokio nors fakto, kuris, jeigu būtų ištirtas, būtų laikomas tarptautinio įsipareigojimo pažeidimu;
- d) reparacijų už tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą dydžio.“

Ši nuostata žinoma kaip „fakultatyvinė sąlyga“.

Reikia pasakyti, kad fakultatyvinės sąlygos sistema kaip metodas, užtikrinantis Teismo privalomąją jurisdikciją, nebuvo labai sėkmingas. Fakultatyvinė sąlyga atsirado kaip kompromisas tarp privalomos Teismo jurisdikcijos šalininkų ir priešininkų. „1945 m. tai padarė dvidešimt trys valstybės iš penkiasdešimt vienos valstybės Statuto šalies. Po dvidešimties metų, 1965 m., keturiasdešimt valstybių iš 118 Statuto šalių padarė šiuos pareiškimus. 1978 m. pabaigoje 43 Jungtinių Tautų valstybės narės (tai nesudarė net trečdalis valstybių, tuo metu buvusių Statuto šalimis) buvo pripažinusios Teismo jurisdikciją pagal šią fakultatyvinę sąlygą, įskaitant 11 Vakarų Europos ir 5 Pietų Amerikos šalis, taip pat Šveicariją ir Lichtenšteiną. Nė viena komunistinė valstybė niekada nepripažino Teismo privalomos jurisdikcijos“¹⁵. Iki 1996 m. balandžio 1 d. deklaracijų šiek tiek padaugėjo (59 pareiškimai).

Iš penkių nuolatinių Saugumo Tarybos narių Rusija ir Kinija niekada nebuvo padariusios tokių pareiškimų. Daugelyje galiojančių pareiškimų (beveik 2/3) yra nustatomos įvairios ir gana dažnai gausios išlygos. Kai kurių iš jų veikimo sritis yra labai plati. Todėl Teismo privalomoji jurisdikcija yra labai ribota ir tikrai pusėje tuzino bylų, išspręstų po Antrojo pasaulinio karo, jurisdikcija buvo pagrįsta pareiškimais pagal fakultatyvinę sąlygą.

Tokios padėties priežastis yra ir valstybių nenoras įsitraukti į tarptautinį teismo procesą (arba arbitražą), išskyrus atvejus, kai yra didelė tikimybė laimėti bylą. Juo labiau jos vengia tapti atsakovėmis, nes tai nesustiprina jų tarptautinio statuso. Be to, valstybė atsakovė negali dalyvauti apibrėžiant klausimus, pateikiamus Teismui. Šiuo požiūriu kur kas palankesnis yra ginčo pateikimas pagal specialų susitarimą. Jungtinės Valstijos, atšaukusios savo pareiškimą, pabrėžė, kad nesiekia prieštarauti tokiam jurisdikcijos suteikimo būdui.

Laikinosios (negalutinės) apsaugos priemonės

Po to, kai valstybė pateikė ginčą Teismui, ji, kaip ir bylos šalis nacionaliniame teisme, gali pageidauti užkirsti kelią atsakovui atlikti veiksmus, kurie pakeistų faktinę situaciją ir

¹⁵ Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 207.

padarytų būsimą teismo sprendimą bent kažkiek neveiksmingą. Anglijos teisėje tai įgyvendinama prašant laikinojo ar tarpinio tokių veiksmų uždraudimo. Pagal Tarptautinio teisingumo teismo Statutą tam tikslui numatomos negalutinės priemonės, dažniau vadinamos „laikinosiomis apsaugos priemonėmis“.

Statuto 41 straipsnis nustato, kad:

„1. Teismas turi teisę nurodyti, jei, jo nuomone, to prireikia susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, bet kurias laikinas priemonės, kurių turi būti imtasi kiekvienos iš šalių atitinkamoms teisėms išsaugoti.

2. Kol bus priimtas galutinis sprendimas, pranešimas apie siūlomas priemones turi būti nedelsiant pateiktas šalims ir Saugumo Tarybai.“

Vertinant nurodymų dėl laikinųjų priemonių padarinius ir jų įgyvendinimą, iš pirmo žvilgsnio galima būtų manyti, kad toks nurodymas, panašiai kaip ir nurodymai, priimti kitų kompetentingų teismų, yra privalomas ir įpareigoja šalį, kuriai jis adresuotas, jo laikytis. Tačiau pažymėtina, kad Statuto 41 straipsnyje vartojamos labai nuosaikios formuluotės, todėl yra tvirtinama, kad laikinas priemonės skiriantis nurodymas nėra Teismo sprendimas ar nutartis. Taigi teigiama, kad nurodytos priemonės nėra šalims privalomos.

Mūsų nuomone, Teismo laikinųjų priemonių nurodymas turėtų būti įpareigojantis, nežiūrint nuosaikių Tarptautinio teisingumo teismo Statuto nuostatų. Priešingu atveju Teismui iš viso būtų netikslinga jį priimti. Tačiau, „deja, praktikoje nurodymai dėl laikinųjų priemonių skyrimo mažai ką reiškia valstybėms, kadangi faktiškai nė vienas iš jų nebuvo įvykdytas“¹⁶.

Konsultacinių išvadų teikimas

Be teisės spręsti ginčus tarp valstybių, Teismas turi teisę teikti konsultacines išvadas (konsultacinė jurisdikcija). Tokia išvada, kuri nėra privaloma, gali būti pateikta bet kokių teisės klausimu prašant kuriai nors organizacijai, kuriai JT Chartija suteikia teisę pateikti tokį prašymą (Statuto 65 str. 1 d.). Pagal JT Chartijos 96 straipsnio 1 dalį tokią teisę turi Generalinė Asamblėja ir Saugumo Taryba. JT Chartijos 96 straipsnio 2 dalis leidžia kitoms JT institucijoms ir specializuotoms agentūroms prašyti pateikti išvadą, bet tik tuo atveju, jei joms tokį leidimą davė Generalinė Asamblėja ir jei teisės klausimas iškilo jų veikloje.

„Tokį kitų institucijų ar specializuotų agentūrų galių apribojimą, palyginti su Generalinės Asamblėjos ar Saugumo Tarybos galiomis, Teismas pabrėžė 1996 metais, kai jis nepateikė išvados Pasaulinei sveikatos organizacijai“¹⁷.

¹⁶ Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 238.

¹⁷ Ten pat. P. 238.

Teismo konsultacinė jurisdikcija nėra atvira valstybėms, t. y. valstybės negali prašyti Teismo pateikti konsultacinių išvadų. Dabar teisę prašyti konsultacinės išvados turi 6 Jungtinių Tautų Organizacijos organai ir 16 specializuotų įstaigų (specializuotų įstaigų teisę prašyti konsultacinės išvados riboja jų veiklos sfera, numatyta jų steigiamosiose sutartyse). Tokios išvados turi liesti abstrakčią teisinę problemą, o ne konkretų ginčą, nors dažnai Teismui pateikiamame klausime gali slypėti ir konkretus ginčas. Prašymą priėmęs Teismas prašo valstybių ir organizacijų, galinčių suteikti naudingos informacijos, pateikti rašytinius arba žodinius paaiškinimus (Statuto 66 str.). Kitais aspektais procesas iš esmės yra toks pat kaip ir bylose dėl ginčo.

Teisę prašyti išvados buvo suteikta penkiolikai iš šešiolikos specializuotų agentūrų (tokios teisės neturi Pasaulinė pašto sąjunga). Tarp jų yra, pvz., Pasaulio bankas, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulinė sveikatos organizacija, Tarptautinė jūrų organizacija, Tarptautinė darbo organizacija, Tarptautinė atominės energetikos agentūra (nors pastaroji ir nėra specializuotoji agentūra).

Konsultacinės išvados yra tik konsultacinio pobūdžio ir neprivalomos jų paprašiusioms institucijoms. Tačiau konsultacinės išvados turi politinę įtaką ir dauguma atvejų jų laikomasi. Kai kurios konsultacinės išvados smarkiai pakeitė tarptautinės teisės plėtojimosi kryptį. Teismas pateikė konsultacines išvadas dėl narystės Jungtinių Tautų Organizacijoje, atlyginimo už žalą, patirtą tarnyboje Jungtinėse Tautose, Pietvakarių Afrikos (Namibijos) teritorinio statuso, tarptautinių administracinių tribunolų priimtų sprendimų, išlaidų kai kurioms JTO operacijoms, Susitarimo „Dėl JTO būstinės“ taikymo, Konvencijos „Dėl JTO privilegijų ir imunitetų“ taikymo bei branduolinių ginklų teisėtumo ir kt.

Palyginti su bylų dėl ginčo skaičiumi ir Nuolatinio Tarptautinio teisingumo teismo atitinkama veikla, Tarptautinio teisingumo teismo konsultacine jurisdikcija naudotasi nedaug. „Konsultacinių išvadų per 1948–1975 m. pateikta tik 16, o 1980–1989 m. buvo priimtose tik 5 išvados, iš kurių dvi buvo susijusios su Teismo apeliacine funkcija dėl JTO Administracinio Tribunolo sprendimų dėl darbuotojų atžvilgiu. Tai iš dalies gali paaiškinti tas faktas, kad teisę prašyti konsultacinės išvados turinčios organizacijos (jų kompetenciją liečiančioje srityje) turi savo patarėjus teisiniais klausimais, o valstybės pasirodė nelinkusios Jungtinių Tautų Generaliniam sekretoriui suteikti teisės kreiptis į Teismą.

Iš viso iki 2006 m. Tarptautinis teisingumo teismas buvo pateikęs 24 konsultacines išvadas, kai tuo tarpu Nuolatinis Tarptautinis teisingumo teismas 1922–1935 m. jų priėmė 26¹⁸.

¹⁸ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

Matome, kad pateiktų konsultacinių išvadų skaičius nėra didelis palyginti su išnagrinėtų bylų skaičiumi. Mūsų manymu, tai lemia ir ribotas subjektų, kurie gali prašyti tokių išvadų, skaičius. Tačiau nors pateiktų konsultacinių išvadų skaičius nėra didelis ir teigiama, kad jos yra tik konsultacinio, neprivalomojo pobūdžio, matome, kad būtent šios Tarptautinio teisingumo teismo išvados daro didelę įtaką plėtojant ir įtvirtinant tarptautinės teisės normas ir principus. Teismo konsultacinėse išvadose išdėstytos nuostatos (pvz., dėl tarptautinių organizacijų subjektiškumo, dėl tarptautinių sutarčių teisės, dėl jėgos panaudojimo ir savignyos) vėliau tapo visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais, o kai kurios iš šių nuostatų buvo „įtrauktos“ į tarptautines konvencijas.

Tarptautinio teisingumo teismo procesas

Procesą reglamentuojančios normos yra nustatytos 1976 m. rezoliucijoje dėl Tarptautinio teisingumo teismo vidaus tvarkos¹⁹, 1978 m. Tarptautinio teisingumo teismo reglamente²⁰ ir Tarptautinio teisingumo teismo Statute.

Šalys dalyvauja Teisme per savo atstovus. Šalys gali naudotis įgaliotinių ar advokatų pagalba. Byla Teisme svarstoma viešai, jei Teismas nenusprendžia kitaip arba jei šalys nereikalauja, kad kiti žmonės nebūtų įleidžiami. Kiekvienos bylos nagrinėjimas posėdyje turi būti protokoluojamas; protokolą pasirašo Teismo Pirmininkas ir Sekretorius. Tik šis protokolas yra autentiškas.

Teismo byla pradedama pareiškimu. Jame nurodomi valstybės ieškovės ieškinio motyvai, faktai, pagrindžiantys esminius teiginius, ir jurisdikcijos pagrindas, kuriuo remiasi pareiškėjas. Pareiškimas pateikiamas Teismo Sekretoriui ir siunčiamas visiems Teismo nariams ir valstybei atsakovei. Savo rašytiniame pareiškime – memorandumė – ieškovas toliau plėtoja savo pirminį pareiškimą. Jis išsamiai išdėsto faktus ir nurodo ginčytinus teisės klausimus. Bet kokie įrodymai paprastai pateikiami raštu ir yra priimami Teismo, jei atsakovas jų neginčia.

Valstybė ieškovė dėl bylos esmės pateikia savo atsakomąjį memorandumą, kuriame nagrinėjami fakto bei teisės klausimai. Ieškovas tuomet gali pateikti atsakymą į atsakomąjį memorandumą, dėl kurio atsakovas pateikia paaiškinimus. Po rašytinių pareiškimų seka žodiniai, o po jų – svarstymas ir Teismo sprendimo priėmimas.

Tačiau tik labai mažai bylų vyksta taip sklandžiai, ir jos yra tos, kurios pasiekia Teismą pagal valstybių susitarimą perduodant ginčą Teismui bendru pareiškimu. Kitais atvejais valstybė atsakovė gali ir paprastai iškelti prieštaravimus dėl Teismo jurisdikcijos ar bylos

¹⁹ <http://www.icj-cij.org/icjwww/basicdocuments/basictext/basicotherdocuments.html>; prisijungimo laikas 2006-11-19.

²⁰ http://www.icj-cij.org/icjwww/basicdocuments/basictext/basicrulesofcourt_20050929.htm; prisijungimo laikas 2006-11-09.

priimtino. Prieštaravimai dėl jurisdikcijos gali būti pareikšti bet kuriuo metu iki nustatytos atsakomojo memorandumo pateikimo datos. Jei taip atsitinka, Teisme vyksta preliminarus svarstymas ir, jei nustatoma, kad Teismas neturi jurisdikcijos, byla pabaigiama; priešingu

atsakovė atsako; paskui pasisako ieškovė ir vėl atsakovė. Šalys gali pakviesti liudytojus, tačiau žodiniai parodymai yra labai reti.

Baigiant svarstymą, teisėjai tariausi uždaramame posėdyje ir tokie pasitarimai laikomi paslapyje. Paprastai vienas arba du teisėjai parengia sprendimo projektą, kuris po to yra taisomas ir tvirtinamas visų teisėjų, kurie su juo sutinka. Sprendimas paskelbiamas atviraime Teismo posėdyje. Teisėjai turi teisę pridėti prie Teismo sprendimo individualius pareiškimus ar pateikti atskiras, kitokias nei daugumos sprendimas, ar jam nepritariančias nuomones. Todėl gali būti gana keista, kad Teismo sprendimas yra pasiekiamas aštuonių ar septynių teisėjų balsų dauguma, šešiams iš jų pateikiant atskiras, kitokias, nei daugumos sprendimas, nuomones. Tuomet Teismo sprendimas bus dviejų teisėjų sprendimas. Teismo sprendime turi būti išdėstyti motyvai, kuriais jis pagrįstas, bei nurodytos jį priimančios dalyvavusių teisėjų pavardės.

Oficialios Teismo kalbos yra prancūzų ir anglų. Jei nėra susitarimo dėl kalbos pasirinkimo, kiekviena šalis Teismo proceso metu gali vartoti tą kalbą, kuriai teikia pirmenybę. Teismo sprendimas tuomet yra priimamas prancūzų ir anglų kalbomis. Teismas kartu turi nustatyti, kuris iš dviejų tekstų laikomas oficialiu.

Taigi matome, kad tas faktas, jog šio Teismo jurisdikcija priklauso nuo valstybių – ginčo šalių sutikimo yra silpnoji Tarptautinio teisingumo teismo vieta. Nepripažinti ar paprieštarauti Teismo jurisdikcijai galima bet kuriuo metu iki atsakomojo memorandumo pateikimo datos. O tai tik menkina Tarptautinio teisingumo teismo vaidmenį, sprendžiant kilusius ginčus tarp valstybių ir didina nenorą kreiptis į šį Teismą. Be to, Teismo pripažinimo nedidina ir atskirųjų ar prieštaraujančių teisėjų nuomonių pateikimas bylose. Kai keletas teisėjų nesutinka su daugumos priimtu sprendimu, yra lengva įrodinėti, kad byla būtų buvusi išspręsta kitaip, jeigu Teismo sudėtis būtų buvusi kitokia. Jei skirtingi teisėjai gali prieiti prie skirtingų išvadų, gali atrodyti, jog kartais proceso rezultatas yra gryno atsitiktinumo dalykas.

Sprendimų galia

Remiantis Statuto 59 straipsniu, „Teismo sprendimas privalomas tik byloje dalyvaujančioms šalims ir tik konkrečiai bylai“. Pagal Statuto 60 straipsnį sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas.

Taigi matome, kad Statuto 59 straipsnio tikslas – neleisti, kad Teismo sprendimams būtų taikoma bendrosios teisės *stare decinis* doktrina, kitaip tariant – nesuteikti jiems

privalomos precedento galios. Tačiau Statuto 59 straipsnį Teismas ir atskiri teisėjai bei juristai taip pat nurodydavo ir kaip šalių pareigos vykdyti sprendimą konkrečioje byloje teisinį pagrindą.

„Statuto 59 straipsnis kartais yra laikomas teisiniu *res judicata* (lot. – teismo išspręsta byla) principo taikymo Teismo sprendimams pagrindu. Atrodo, kad tai taip pat būtų neleistinas ir nereikalingas Statuto 59 straipsnio formuluotės aiškinimas. *Res judicata* akivaizdžiai yra bendrasis teisės principas. *Res judicata* šiuo atveju reiškia, kad ieškinio pagrindas yra kompetentingo Teismo sprendimo dalis ir kad ginčo šalys ir Teismas bei kiti tribunolai negali pakartotinai pradėti ir iš esmės nagrinėti jau išspręstą bylą. Ši *res judicata* forma Anglijos teisėje yra žinoma kaip „kelio užkirtimas ginčyti išnagrinėto ieškinio pagrindą“. „Sprendimu“ suprantama tik rezoliucinė sprendimo dalis, o ne jį pagrindžiančių motyvų išdėstymas“²¹.

Manytume, kad Statuto 59 straipsnio nuostatų nereikėtų taip plačiai interpretuoti. Šiuo straipsniu tik siekiama nesuteikti Tarptautinio teisingumo teismo sprendimams teisinio precedento galios. Statuto 59 straipsnis taip pat įpareigoja dalyvaujančias bylos šalis vykdyti Teismo sprendimus.

Sprendimų vykdymas

JT Chartijos 94 straipsnio 1 dalis įpareigoja Jungtinių Tautų nares vykdyti Teismo sprendimus. 94 straipsnio 2 dalis numato, kad, jei bylos šalis nevykdo sprendimo, kita šalis gali kreiptis į Saugumo Tarybą, kuri prireikus gali pateikti rekomendacijas arba imtis sprendimui vykdyti reikalingų priemonių. Taigi kyla klausimas: ar Saugumo Taryba privalo laikytis Teismo sprendimo, ar ji gali nuo jo nukrypti? Nors, priversta spręsti, ji galėtų pasirinkti ir pastarąjį variantą, tačiau tai būtų labiausiai nepriimtina, ir Taryba niekada to dar nedarė. Faktiškai iki šiol visi sprendimai anksčiau ar vėliau buvo įvykdyti. Juo labiau, kad daugelyje bylų nesiekama reparacijos, o tik padėties patvirtinimo ar kitokio deklaratyvaus sprendimo, kurio nereikia įgyvendinti.

Jei Saugumo Tarybai trūksta politinės valios (o Generalinei Asamblėjai – teisinių įgaliojimų) tvarkytis su nepaklusnia šalimi, ką gali padaryti kita valstybė, siekdama Teismo sprendimo įvykdymo? Ji gali imtis jėgos panaudojimo nereikalaujančių atsakomųjų priemonių, pavyzdžiui, uždėti areštą nevykdančios įpareigojimų valstybės turtui, esančiam jos jurisdikcijoje. Ji gali siekti bendradarbiavimo su trečiaja valstybe, prašydama jos panaudoti savąsias galias, dėl ko sprendimo nevykdanti valstybė prarastų tam tikras teises. Bet tai nėra labai patikima, kadangi trečiosios valstybės interesas dėl šio reikalavimo arba, tiksliau, pareiga,

²¹

jei Saugumo Taryba nėra pateikusi rekomendacijos ar priėmusi sprendimo pagal JT Chartijos 94 straipsnio 2 dalį, yra menka.

Pagaliau įmanoma, kad reikalavimus pareiškusi valstybė pateiks ieškinį nacionaliniame savo valstybės ar trečiosios valstybės teisme, siekdama uždėti areštą valstybės skolininkės turtui, esančiam toje valstybėje.

Tačiau manytume, kad Teismo sprendimų užtikrinimo problema nėra tokia rimta kaip galima būtų įsivaizduoti. Jei valstybė Teismo jurisdikciją nori pripažinti konkrečioje byloje, ji paprastai yra pasirengusi vykdyti jo priimtą sprendimą. Priešingu atveju ginčo šalis paprasčiausiai gali nepripažinti arba atšaukti pripažinimą dėl Teismo jurisdikcijos. Manytume, kad tikrasis sunkumas yra įtikinti valstybę pripažinti Teismo jurisdikciją, arba laikytis savo išankstinio bendro įsipareigojimo dėl jurisdikcijos pripažinimo.

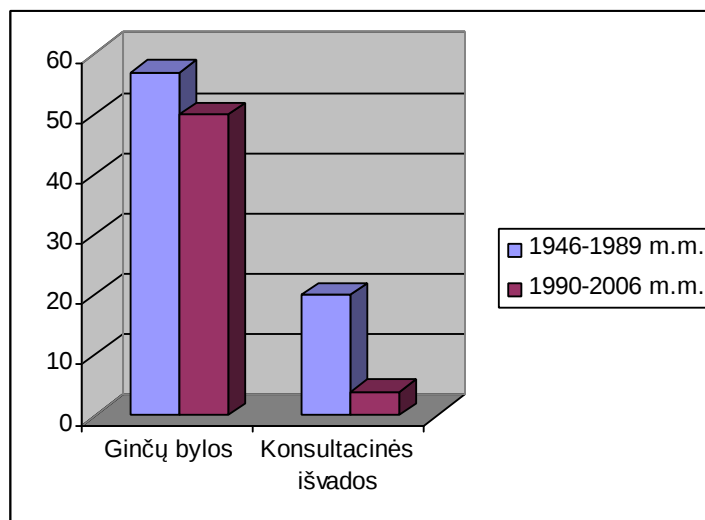
Tarptautinis teisingumo teismas vykdo dvejopą funkciją. Pirma, sprendžia ginčus, kuriuos jam pateikia valstybės. Silpnoji Tarptautinio teisingumo teismo vieta – faktas, jog šio Teismo jurisdikcija priklauso nuo valstybių – ginčo šalių sutikimo. Teismo pripažinimo nedidina ir sprendimų priėmimo būdas, t. y. atskirų teisėjų nuomonių pateikimas. Kai keletas teisėjų nesutinka su daugumos priimtu sprendimu, yra lengva įrodinėti, kad byla būtų buvusi išspręsta kitaip, jeigu teismo sudėtis būtų buvusi kitokia. Tarptautinio teisingumo teismo sprendimai yra privalomi tik ginčo šalims ir teisinis precedentas nėra pripažįstamas.

Antra Teismo funkcija – teikti konsultacines išvadas teisiniais klausimais, kai to paprašo tarptautinės organizacijos, kurioms tokia galimybė yra suteikta. Nors pateiktų konsultacinių išvadų skaičius nėra didelis ir teigiama, kad jos yra tik konsultacinio, neprivalomojo pobūdžio, matome, kad būtent šios Tarptautinio teisingumo teismo išvados daro didžiausią įtaką plėtojant ir įtvirtinant tarptautinės teisės normas ir principus.

2.2. TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISMO PRIIMAMŲ SPRENDIMŲ ANALIZĖ IR ĮTAKA TARPTAUTINĖS TEISĖS NORMŲ KŪRIMUI

Tarptautinio teisingumo teismo sprendimų iki šiol buvo nedaug. Neskaitant jau minėtų konsultacinių išvadų, iki 1980 m. pabaigos Teismas priėmė sprendimą 26 ginčiuose²². Ypač nedaug Teismo paslaugomis naudotasi aštuntajame dešimtmetyje, kai nemažai valstybių tapo naujomis JTO narėmis, vengusiomis teismo ginčų sprendimo. 1981–1991 m. Teismas priėmė dar 12 sprendimų bylose dėl ginčo, vis dar vidutiniškai išspręsdamas ne daugiau kaip vieną bylą per metus. 1946–1989 m. Teismas priėmė 57 sprendimus bylose dėl ginčo ir 21 konsultacinę išvadą, o tai vidutiniškai sudaro apie 3 sprendimus per metus. Per 1990–2006 m. – Teismas priėmė 39 tokius sprendimus. „11 bylų, kurios pradėtos 1998–2006 m., dar nebaigtos nagrinėti. Nuo 1990 m. Tarptautinis teisingumo teismas yra pateikęs tik 3 konsultacines išvadas“²³ (žr. 1 pav.) „Nuo 1946 metų iki šiol Teismas yra priėmęs apie 96 sprendimus bylose dėl ginčo, liečiančių, *inter alia*, sausumos ir jūros sienas, teritorinį suverenitetą, jėgos naudojimą, nesikišimą į valstybės vidaus reikalus, diplomatinius santykius, įkaitų paėmimą, prieglobsčio teisę, pilietybę, užsieniečių turto nusavinimą ir kt.“²⁴.

1 pav. Nagrinėtų ginčų ir pateiktų konsultacinių išvadų skaičius 1946–2006 metais

Iš pateikto grafiko matyti, kad po 1990 m. ėmė smarkiai didėti prašymų dėl teisinių ginčų tarp valstybių nagrinėjimo skaičius, kas rodo „atgimusį“ pasitikėjimą šiuo Teismu, taip pat ir jėgos panaudojimo suaktyvėjimą valstybių atžvilgiu. „Vien 1999 m. Teismas gavo 17 prašymų dėl teisinių ginčų tarp valstybių nagrinėjimo, iš jų 3 prašymus pateikė Demokratinė

²² <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

²³ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

²⁴ . Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 350.

Kongo Respublika dėl ginkluotų veiksmų jos teritorijoje, 10 prašymų pateikė Serbija ir Juodkalnija dėl jėgos panaudojimo teisėtumo ištyrimo“²⁵.

Po Šaltojo karo pabaigos netrūko naujų idėjų, kaip tobulinti tarptautinių ginčų sprendimo mechanizmus. „Vienas pagrindinių JT „Tarptautinės teisės dešimtmečio“ (1990–1999), kurį paskelbė JT Generalinė Asamblėja, tikslų, pavyzdžiui, yra tarpvalstybinių ginčų taikaus sprendimo būdų plėtojimą, įskaitant kreipimąsi į Tarptautinį teisingumo teismą. Ypač neprisijungusios šalys, pastaruoju metu remiamos Rusijos, propagavo siūlymą praėjusio dešimtmečio pabaigoje sušaukti Trečiąją Hagos taikos konferenciją, kurioje galėtų būti svarstoma nauja universali konvencija taikaus ginčų sprendimo klausimu. Kitą diskusijų kryptį inicijavo 1992 m. Generalinio sekretoriaus pateiktas dokumentas *Agenda for Peace* („Darbotvarkė taikos vardan“), kuriame be sampratos „prevencinė diplomatija“ propagavimo, valstybės buvo raginamos, *inter alia*, taikiai sprendžiant ginčus labiau pasitikėti Pasauliniu Teismu“²⁶.

Kalbant apie Tarptautinio teisingumo teismo sprendimų įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui, galima išskirti keletą aspektų:

* Tarptautinis teisingumo teismas įgyvendina **kontrolinę funkciją** – vykdo Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sprendimų kontrolę. JT Įstatų istorija rodo, jog nebuvo ketinta Tarptautinį teisingumo teismą padaryti Konstituciniu Teismu, turinčiu teisę peržiūrėti Saugumo Tarybos politinius sprendimus, ir atrodo, kad vis dar vyrauja požiūris, jog kiekvienas JT organas savarankiškai gali apibrėžti savo kompetenciją pagal Įstatus. Tačiau tai gali pasikeisti. Atsižvelgiant į beprecedentį pastarojo metu Saugumo Tarybos aktyvumą, „Tarptautinio teisingumo teismo teisės vienokia ar kitokia forma kontroliuoti Tarybos priimamų sprendimų teisėtumą pripažinimas gali pasirodyti esąs pageidautinas, kadangi tarptautinė bendrija neabejotinai yra suinteresuota tuo, kad Saugumo Taryba neperžengtų ribų, kurias jos politinei diskrecijai nustato tarptautinė teisė“²⁷. Taigi, kontroliuodamas JT Saugumo Tarybos sprendimus, Teismas ne tik užtikrina jų teisėtumą, bet ir daro įtaką, kad kuriamos naujos teisės normos būtų teisėtos.

* Pagrindinė Teismo funkcija yra **taikyti egzistuojančią tarptautinę teisę**, sprendžiant ginčus tarp valstybių ir pateikiant konsultacines išvadas teisės klausimais. Tačiau Teismo sprendimo poveikis neapsiriboja tos konkrečios bylos faktais. Jis tampa precedentu ir būsimoms byloms, nors Teismo Statute ir numatyta, kad Teismo sprendimai neturi privalomojo

²⁵ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

²⁶ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 362.

²⁷ Ten pat. P. 353.

precedento galios. Kai kurios valstybės nepasitiki Tarptautiniu teisingumo teismu ir mano, kad jo sprendimai pernelyg daug pakeitė teisę. Iš tikrųjų, kai iškyla teisinė problema, dėl kurios šalys sąžiningai laikosi priešingų nuomonių, pralaimėjusi šalis visada manys, kad Teismas pakeitė teisę. Sutarčių ir papročių forma valstybės kuria teisę sau ir su nepasitenkinimu žiūri į konkuruojančius šaltinius, kaip antai teisminiai precedentai. „Jei iškyla būtinybė ką nors teisėje keisti, valstybė siekia išsaugoti teisę pačioms spręsti, kokios turi būti naujosios normos. Ir priešingai – kitos valstybės nepasitiki tarptautiniais teismais dėl to, kad mano, jog tarptautiniai teismai yra pernelyg konservatyvūs. Kai paprotinė norma keičiasi arba valstybė turi pagrindo tikėtis, jog norma tuoj pasikeis, senąją normą patvirtinantis teismo sprendimas savo precedentiniu poveikiu gali atitolinti šį pasikeitimą arba neleisti jam įvykti apskritai“²⁸.

* Kadangi Tarptautinis teisingumo teismas nėra teisės aktų leidžiamoji institucija, ji negali tiesiogiai sukurti naujų teisės normų. Tačiau Tarptautinio teisingumo teismo teisėjai, taikydami tarptautinę teisę, gali netiesiogiai daryti įtaką ***naujų tarptautinės teisės normų kūrimui***, todėl Tarptautinio teisingumo teismo vaidmuo yra ypač svarbus. Net jei oficialiai ir nustatyta, kad Teismo sprendimai neturi privalomojo precedento galios, dauguma šio Teismo sprendimų buvo laikomasi sprendžiant bylas šiame bei kituose teismuose; jie įnešė naujovių į tarptautinę teisę, ir vėliau jos įgijo bendrą pripažinimą (pvz., tarptautinės jūrų teisės principai). Taip pat nemažai Teismo išaiškinimų, pateiktų konsultacinėse išvadose, virto visuotiniais tarptautinės teisės principais (pvz., dėl tarptautinių organizacijų subjektiškumo, dėl jėgos panaudojimo ir savigynos), o kai kurie iš jų „įsiliejo“ į tarptautinių sutarčių bei konvencijų tekstus – įgijo teisinę formą (pvz., dėl tarptautinių sutarčių išlygų). Taigi galime teigti, kad Tarptautinis teisingumo teismas netiesiogiai, tačiau daro įtaką tarptautinių teisės normų kūrimui.

Siekiant detaliau nustatyti Tarptautinio teisingumo teismo sprendimų įtaką kuriant tarptautinės teisės normas, panagrinėjome keletą Tarptautinio teisingumo teismo sprendimų, nagrinėjant tarptautinius ginčus, bei Teismo pateiktas konsultacines išvadas.

- o Konsultacinė išvada *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations* (1948-1949 m.m.) byloje²⁹.

Tarptautinio teisingumo teismo konsultacinę išvadą *Reparation for Injuries* byloje galima laikyti svarbiausiu autoritetingu teisminiu šaltiniu, liečiančiu tarptautinių organizacijų subjektiškumą. Ši byla kilo dėl grafo Bernadotte'o, Jungtinių Tautų tarpininko Palestinoje, nužudymo 1948 m. Jungtinių Tautų nuomone, Izraelis nesiėmė reikiamų priemonių užkirsti kelią nusikaltimui ir nubausti žmogžudžius, todėl pagal tarptautinę teisę norėjo pareikšti pretenziją dėl

²⁸ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 364.

²⁹ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/ismmaries/iisunsummary490411.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09

kompensacijos. „Buvo neaišku, ar Jungtinės Tautos gali pareikšti tokią pretenziją, todėl Teismui buvo pateiktas toks klausimas: „Ar Jungtinės Tautos kaip organizacija, kurios atstovas atlikdamas savo pareigas nukentėjo dėl valstybės kaltės, turi teisę pareikšti tarptautinę pretenziją de jure arba de facto atsakingai vyriausybei dėl atlyginimo už žalą, kurią patyrė: a) Jungtinės Tautos; b) auka?“³⁰.

Į abi klausimo dalis Teismas atsakė teigiamai. Savo argumentaciją jis pradėjo teiginiu, jog JTO iš esmės turi tarptautinį subjektiškumą (teises ir pareigas). JTO funkcijos yra tokios svarbios, kad ji, neturėdama tam tikros apimties tarptautinio subjektiškumo, negalėtų jų vykdyti. Po to Teismas pabrėžė, kad tarptautinės organizacijos subjektiškumas apima ir teisę pareikšti tokio tipo pretenziją, kokia minima prašyme Teismui. Teismas be didelių diskusijų nusprendė, kad organizacija gali reikalauti atlyginti žalą, kurią patyrė dėl tarptautinio įsipareigojimo jai pažeidimo. Pareikšti pretenziją dėl organizacijos atstovo patirtos žalos buvo didesnė problema. Tačiau, nepaisant to, Teismas patarė, kad organizacija turi numanomą teisę pareikšti tokią pretenziją, nes ji negalėtų veiksmingai dirbti be ištikimų ir kvalifikuotų savo atstovų, kurie negalėtų ištikimai ir efektyviai dirbti jos vardu, jei nebūtų užtikrinti dėl savo apsaugos. Teismas nagrinėjo abstraktų klausimą dėl galimybės pareikšti pretenziją, o ne Bernadotte'o bylos faktus. Taigi matome, jog nors JTO buvo patvirtinta teisė pareikšti pretenziją, tačiau ji negali užtikrinti savo pretenzijos įvykdymo su Tarptautinio teisingumo teismo pagalba. JT Chartijos 94 straipsnio 2 dalis numato, kad, jei bylos šalis nevykdo sprendimo, kita šalis gali kreiptis į Saugumo Tarybą, kuri prireikus gali pateikti rekomendacijas arba imtis sprendimui vykdyti reikalingų priemonių. O Teismo Statuto 34 straipsnyje numatyta, kad tik valstybės (bet ne tarptautinės organizacijos) gali būti Teismo nagrinėjamų ginčų šalimis. Galiausiai Benadotte'o byla buvo išspręsta derybomis. Izraelis sutiko sumokėti kompensaciją, nors neigė, kad privalo tai padaryti.

Minėti Teismo argumentai yra labai svarbūs ne tik konkrečiu atveju (Benadotte'o byloje), bet ir tarptautinių organizacijų teisei apskritai, nes tai rodo, jog „tarptautinių organizacijų įgaliojimai nebūtinai turi būti konkrečiai įvardinti jų steigiamosiose sutartyse. Organizacija taip pat turi tokių numanomų įgaliojimų, kurie yra būtini, kad ji galėtų kuo veiksmingiau vykdyti savo funkcijas“³¹.

Tačiau

Teismo suformuluota teisės norma dėl tarptautinių organizacijų subjektiškumo yra nauja tarptautinėje teisėje. Iki šios Teismo išvados buvo laikoma, kad valstybės tarptautinę organizaciją steigia konkrečiams tikslams ir suteikia jai ribotų galių. Tuo tarpu Tarptautinis teisingumo teismas savo išvadoje „praplėtė“ tarptautinių organizacijų subjektiškumo ribas. Tikėtina, kad Tarptautinis teisingumo teismas ir kiti teismai vadovausis šiuo sprendimu ir

³⁰ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 128.

³¹ Ten pat. P. 129.

vėlesnėse byloje, „kadangi teisminis nuoseklumas yra akivaizdžiausias būdas išvengti kaltinimų šališkumu“³².

- o Konsultacinė išvada *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*(1950-1951 m.m.) byloje³³

Sutarčių teisė yra viena iš daugelio kitų sričių, kurioje Tarptautinis teisingumo teismas padarė savo įnašą. Tai geriausiai atskleidžia konsultacinė išvada *Genocide* byloje.

Valstybė gali pripažinti daugumą sutarties nuostatų, tačiau dėl įvairių priežasčių ji gali nesutikti su kai kuriomis iš jų. Tokiais atvejais, valstybės, tapdamos sutarties šalimis, dažnai daro išlygą. Pavyzdžiui, JAV, pasirašydamos Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, padarė išlygą dėl mirties bausmės. Vienos konvencijos „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ 2 (1) (d) straipsnyje „išlyga“ apibrėžiama kaip „vienašalis pareiškimas, kurį... valstybė padarė pasirašydama, ratifikuodama, priimdama, tvirtindama sutartį arba prie jos prisijungdama ir kuriuo ji siekia panaikinti arba pakeisti kokių nors sutarties nuostatų teises pasekmes jas taikant šiai valstybei“³⁴.

Išlygos padariniai priklauso nuo to, ar ją pripažįsta, ar atmeta kitos su ja susijusios valstybės. Dvišalės sutarties išlyga problemų nekelia, nes tai faktiškai reiškia naują siūlymą, dėl kurio atnaujinamos dviejų valstybių derybos dėl sutarties sąlygų. Daugiašalės sutarties atveju klausimas yra sudėtingesnis, nes vienos valstybės gali sutikti su išlyga, o kitos – ne.

Tradicinė taisyklė buvo ta, kad valstybė negali padaryti sutarties išlygos, išskyrus atvejus, kai su ta išlyga sutinka visos valstybės, pasirašiusios sutartį (bet nebūtinai ratifikavusios) arba prisijungusios prie jos. Tačiau šią taisyklę paneigė Tarptautinis teisingumo teismas savo konsultacinėje išvadoje *Genocide* byloje, papildydamas šią taisyklę nauja teisės norma. Teismas pareiškė, kad tradicinė teorija turėjo „neginčijamą reikšmę“, tačiau ji nebuvo taikoma tam tikroms sutarčių kategorijoms. Konkrečiau kalbant, ji netaikytina Genocido konvencijai, kuria siekiama apsaugoti asmenis, o ne suteikti abipuses teises susitariančioms valstybėms. Todėl Teismas savo išvadoje pareiškė, kad „valstybė, padariusi... išlygą, kuriai prieštaravo viena ar daugiau [Genocido] Konvencijos šalių, tačiau ne visos, gali būti laikoma Konvencijos šalimi, jei išlyga yra suderinama su Konvencijos tikslu ir uždaviniais“. Tokiu būdu Tarptautinis teisingumo teismas paprieštaravo vyraavusiai tradicinei taisyklei dėl išlygų ir sukūrė naują teisės normą.

³² Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 82.

³³ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/summaries/ippcgsummary510528.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

³⁴

Kadangi dėl išlygos suderinamumo skirtingos valstybės gali padaryti skirtingas išvadas, Teismo išvados praktinis rezultatas yra tas, kad išlygą darančią valstybę tikriausiai kai kurios valstybės, bet ne visos, laikys sutarties šalimi.

Tarptautinio teisingumo teismo sukurta nauja teisės norma po keleto metų įgijo „teisinę formą“ – ji buvo įtvirtinta 1969 m. Vienos konvencijoje „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“. Būtent Vienos konvencijos „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ 19-21 straipsniuose vadovaujamasi principais, Teismo išdėstytais *Genocide* byloje. Pavyzdžiui, Konvencijos 20 str. 1 d. teigiama, kad „jei sutartyje nėra nurodyta kitaip, nereikalaujama, kad išlygai, kurią sutartis aiškiai leidžia, vėliau pritartų kitos susitariančiosios valstybės“. Šios konvencijos 20 str. 4 (b) numatyta, kad „kai viena susitariančioji valstybė pareiškia prieštaraujanti kitos valstybės padarytai išlygai, tai netrukdo sutarčiai įsigalioti tarp prieštaraujančios valstybės ir išlygą padariusios valstybės, jei prieštaraujanti valstybė aiškiai nepareiškia priešingo ketinimo“.

Kartu šioje Konvencijoje yra daroma nuolaida tradicinės taisyklės šalininkams ir teigiama, kad *bet kokia* išlyga yra nesuderinama su *tam tikrais* sutarčių *tipais*, išskyrus atvejus, kai jai pritariama vienbalsiai. Toks Tarptautinės Teisės Komisijos siūlymas sulaukė palankios JT valstybių reakcijos, ir yra tikėtina, kad 19-21 straipsniuose įtvirtintomis taisyklėmis bus vadovaujamasi ateityje, įskaitant netgi tas valstybes, kurios nėra Vienos Konvencijos „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ šalys.

- o Keletas Tarptautinio teisingumo teismo sprendimų turėjo įtakos plėtojant tarptautinę jūrų teisę.

Nuo 1951 m., kai Tarptautinės teisės komisija pradėjo tarptautinės jūrų teisės kodifikaciją, Teismas nustatė keletą pagrindinių kriterijų nustatant jūrų teritorijų ribas. Teismas įtvirtino „bazinių linijų“ koncepciją. Teismas taip pat atmetė nuomonę, kad tarptautinėje teisėje įlankos, turėdamos įplaukas didesnes nei 10 jūrmylių plotį, negali būti laikomos tarptautiniais vandenimis, išskyrus atvejus, kai jos yra pripažintos istorinėmis įlankomis. Tokius principus Teismas suformulavo *Fisheries (United Kingdom v. Norway) (1949-1950 m.m.)* byloje³⁵. Tuo metu Teismo sprendimas buvo laikomas naujove, tačiau šis Teismo suformuluotas principas buvo pakartotas³⁶ ir tapo visuotinai pripažintu.

„Teismas taip pat aktyviai dalyvavo vystant tarptautinės teisės principus ir taisykles, kurios taikomos jūrų erdvėje po valstybių jurisdikcija. Teismas, pvz., turėjo galimybę išanalizuoti keletą naujų jūrų teisės aspektų, kurie buvo aptarti per Trečiąją Konferenciją ir prieš priimant 1982 m. Montego įlankos konvencijos išvadą patvirtino, kad „išimtinės ekonominės

³⁵ <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iukn/iuknframe.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

³⁶ http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=164570&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-18.

zonos“ koncepcija dabar yra tarptautinės teisės dalis (*Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya) (1978-1982 m.m.)* byla). Teismas taip pat taiko naujus principus apibrėžiant ir nustatant kontinentinio šelfo ribas tarp valstybių gretimų ir priešingų krantų (*Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya) (1978-1982 m.m.)* byla), *Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta) (1982-1985 m.m.)* byla), bei kontinentinį šelfą ir išimtinės žvejybos zonas (*Maritime Delimitation in the Area between Greenland and Jan Mayen (1988-2003 m.m.)* byla)“³⁷.

Savo paskutiniąsias bylas („*Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (1991-2001 m.m.)* byla), *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (1994-2002 m.m.)* byla“³⁸) Teismas taip pat nagrinėja taikydamas jūrų delimitavimo taisykles, tuo pačiu padedant išaiškinti jas.

- o Nemažą įtaką Tarptautinis teisingumo teismas padarė pateikdamas savo išaiškinimus dėl jėgos panaudojimo uždraudimo ir savigynos.

Šiuolaikinėje tarptautinės teisės sistemoje yra siekiama kontroliuoti jėgos panaudojimą. JT Įstatų³⁹ 2(4) straipsnyje numatyta, kad „visi nariai savo tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ar jos panaudojimo tiek prieš bet kurios valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek bet kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais“. Ši norma yra visuotinio galiojimo. Netgi tos valstybės, kurios nėra JTO narėmis, privalo jos laikytis, nes tai paprotinės teisės norma. Tarptautinis teisingumo teismas nesukūrė šios normos, tačiau nagrinėdamas *Corfu Channel (United Kingdom v. Albania)*“⁴⁰ (1947-1949 m.m.) bylą, patvirtino požiūrį, kad JT Įstatų 2 (4) straipsnis turi būti aiškinamas plačiai. Teismas patvirtino, kad jėgos politika „praeityje, įtakojusi labai rimtų pažeidimų augimą... negali rasti vietos tarptautinėje teisėje“. Teismo pateiktas aiškinimas tik dar tvirčiau patvirtino, kad JT Įstatų 2 (4) straipsnis turi būti aiškinamas kaip visiškai draudžiantis grąsinti jėga arba ją naudoti.

Teismas pateikė savo nuomonę ir dėl ginkluotų represalijų (lot. *reprressalia* - prievartos priemonės (be ginkluotos jėgos vartojimo), kurių imasi valstybė, atsakydama į tarptautinės teisės požiūriu neteisėtus kitos valstybės veiksmus). Tarptautinėje teisėje savigyna neapima teisės taikyti ginkluotas represalias; jei teroristai prasiskverbia į šalį iš kitos šalies, pirmoji valstybė turi teisę panaudoti jėgą, kad juos suimtų arba išvartų, tačiau tai padariusi ji neturi teisės keršyti kitai valstybei ir ją užpulti. Teismas savo *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (1994-1996 m.m.)* konsultacinėje išvadoje⁴¹ pastebėjo, kad „represalijos taikos metu

³⁷ The International court of justice. Great Britain, 2004. P. 98.

³⁸ <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iukn/iuknframe.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

³⁹ <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>; prisijungimo laikas 2006-10-20.

⁴⁰ <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iunan/iunanframe.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

⁴¹ <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iunan/iunanframe.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

yra laikomos netisėtomis“. Teismas tik dar kartą patvirtino, kad svarbiausi teisės į savigny apribojimai – tradiciniai reikalavimai dėl proporcingumo ir būtinumo.

Teismas aiškino ir būtiniosios ginties klausimus *Oil Platforms*⁴² (1992-2003 m.m.) byloje, taip pat pateikė konsultacines išvadas dėl teisėtų padarinių, dėl sienos sutarties okupuotoje Palestinos teritorijoje (*Legal Consequences of the Contruction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (2003-2004 m.m.) konsultacinė išvada⁴³), dėl jėgos panaudojimo teisėtumo (*Armes Activities on the Territory of the Congo* (2002-2006 m.m.) byla⁴⁴).

Atrodytų, kad Tarptautinis teisingumo teismas jokių naujų tarptautinės teisės normų aptartais klausimais nesukūrė. Tačiau tarptautinėje teisėje nėra vienintelės ir vieningos teisės kūrimo institucijos, paprastai tarptautiniai papročiai palaipsniui tampa visuotinai pripažintomis teisės normomis. Todėl Tarptautinio teisingumo teismo pateiktas sprendimas, pareikštas požiūris, nuomonė, išaiškinimas dėl vieno ar kito proceso, klausimo, vyraujančios problemos turi nemažą, nors ir netiesioginę įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui.

- o Tarptautinis teisingumo teismas taip pat padarė savo įtaką plėtojant tarptautinę teisę ekonominėje srityje (pvz., saugant užsienio investicijas) (*Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*) (*Belgium/Spain*) (1962-1970 m.m.) byla⁴⁵), taip pat tokiose srityse kaip prieglobsčio suteikimas, tarptautinių organizacijų teisė, teritorijos suverenitetas, diplomatiniai ir konsuliniai santykiai ir kt.

Išnagrinėjus Tarptautinio teisingumo teismo daromą įtaką kuriant tarptautinės teisės normas, matome, kad Tarptautinis teisingumo teismas nėra teisės aktų leidžiamoji institucija, jis negali tiesiogiai sukurti naujų teisės normų. Tačiau Tarptautinio teisingumo teismo teisėjai, taikydami tarptautinę teisę, gali netiesiogiai daryti įtaką naujų tarptautinės teisės normų kūrimui.

Nors oficialiai pripažįstama, kad Teismo sprendimai neturi privalomojo precedento galios, dauguma šio Teismo sprendimų buvo laikomasi sprendžiant bylas šiame bei kituose teismuose; jie įnešė naujovių į tarptautinę teisę, ir vėliau jos įgijo bendrą pripažinimą.

Taip pat nemažai Teismo išaiškinimų, pateiktų konsultacinėse išvadose, virto visuotinais tarptautinės teisės principais, o kai kurie iš jų „įsiliejo“ į tarptautinių sutarčių bei konvencijų tekstus – įgijo teisinę formą. Taigi galime teigti, kad Tarptautinis teisingumo teismas netiesiogiai, tačiau daro įtaką tarptautinių teisės normų kūrimui.

⁴² <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iunan/iunanframe.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

⁴³ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

⁴⁴ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

⁴⁵ <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/summaries/ibsummary640724.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

3. REGIONINIS – EUROPOS TEISINGUMO TEISMAS IR JO ĮTAKA TARPTAUTINĖS TEISĖS NORMŲ KŪRIMUI

Dar gerokai iki stojimo į Europos Sąjungą dienos buvo daug kalbama apie tai, jog reikia suderinti Lietuvos teisę su Europos Sąjungos teise. Nors jau stojimo į Europos Sąjungą metu dauguma Lietuvos nacionalinių teisės aktų buvo suderinti su Europos teisės aktų visuma, tačiau tuo pat metu iškilo kitų aktualių klausimų, liečiančių efektyvų šių normų įgyvendinimą ir tinkamą interpretavimą.

Jau dabar Lietuvos nacionaliniai teismai turi taikyti Europos Sąjungos teisę nagrinėdami vidaus bylas, vertinti nacionalinės teisės ir Europos Sąjungos teisės santykį. Jie taip pat privalo vadovautis Europos Sąjungos teisminių institucijų sprendimais, o iškilus Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ar galiojimo klausimui – turi teisę kreiptis į kompetentingą Europos Sąjungos teisminę instituciją dėl prejudicinio sprendimo. Be to, bet kurios valstybės nacionaliniam teismui kreipusis dėl prejudicinio sprendimo, kita valstybė taip pat gali prisijungti ir tapti teismo nagrinėjimo dalyve.

Nuo tos dienos, kai Lietuva tapo pilnateise Europos Sąjungos valstybe nare, Lietuva prisiėmė sudėtingą pareigą laikytis Europos Sąjungos teisės viršenybės principo ir garantuoti, jog Lietuvoje priimami nacionaliniai teisės aktai neprieštaraus Europos Sąjungos teisei. Europos Sąjungos teisės viršenybės principas yra pamatinis principas visai Europos Sąjungai ir kiekvienai valstybei narei. Kaip valstybės narės suvokia šią pareigą pavesta vertinti specialiai įsteigta institucijai – Europos teisingumo teismui (toliau – ETT). Todėl galima vienareikšmiai sakyti, jog Europos teisingumo teismas nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvai tapo pačia svarbiausia teismine institucija.

„Europos Bendrijų teisingumo teismo pradžia laikytina 1952 m., kai pagal Europos anglies ir plieno bendrijos sutartį buvo įsteigtas Europos anglų ir plieno bendrijos teisingumo teismas. 1957 m. Romos sutartimi įsteigus Europos ekonominę bendriją ir Euratomą buvo išplėsta teisingumo teismo jurisdikcija į visas tris bendrijas. Nuo tada jis pradėtas vadinti tiesiog Europos teisingumo teismu“⁴⁶.

Per daugiau nei pusės šimto metų laikotarpį Teismą pasiekė tūkstančiai bylų, kurių skaičius augo su kiekviena Bendrijų plėtros banga. Todėl 1989 m., siekiant palengvinti Europos teisingumo teismo darbą buvo įkurtas Pirmos instancijos teismas (toliau – PIT), kuriam buvo pavesta nagrinėti tam tikrų kategorijų ieškinius, ypač susijusius su konkurencijos taisyklių taikymu bei fizinių asmenų ieškinius. Tuo tarpu Europos teisingumo teismui buvo

⁴⁶ Paulikas V. Europos Sąjungos institucijos ir valdymas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 133.

patikėta vykdyti Pirmos instancijos teismo sprendimų priežiūrą teisės taikymo atžvilgiu. Įsigaliojus Konstitucijai Europai⁴⁷, Pirmos instancijos teismas bus vadinamas Bendruoju teismu.

Tačiau laikas parodė, jog ir dviejų Europos Sąjungos teisminių institucijų nebepakako. Ilgainiui daugėjant bylų ir Pirmos instancijos teisme, Nicos sutartimi buvo numatyta steigti teisėjų kolegijas, dar kitaip vadinamas specialiaisiais teismais, kurių sprendimus būtų galima apskųsti Pirmos instancijos teismui. Pirmuoju specialiuoju teismu tapo Europos Sąjungos tarnautojų teismas (Europos Sąjungos Tarybos sprendimu⁴⁸ įsteigtas 2004 m. lapkričio 2 d.), perėmęs iš Pirmos instancijos teismo tarnautojų bylas. Teismas pradėjo funkcionuoti 2005 m. spalio 1 d. Dėl šio teismo sprendimų numatyta galimybė paduoti apeliacinį skundą Pirmos instancijos teismui, tačiau tik teisės klausimais, o Europos teisingumo teismas išimties tvarka galės juos peržiūrėti.

Taigi Europos teisingumo teismas, Pirmos instancijos teismas ir specializuoti teismai vienas su kitu glaudžiai susiję, juos reikėtų vertinti kaip visumą – Europos Sąjungos teisminių institucijų sistemą. Svarbu pažymėti, jog būsimoje Europos Konstitucijoje nenumatyta didesnių pakitimų šioje sistemoje.

3.1. EUROPOS TEISINGUMO TEISMO STRUKTŪRA, VEIKLOS ORGANIZAVIMAS, KOMPETENCIJA, FUNKCIJOS

Europos Bendrijos Steigimo Sutarties⁴⁹ 220 straipsnis įpareigoja Europos teisingumo teismą užtikrinti, kad aiškinant ir taikant šią Sutartį būtų laikomasi teisės. Šios centrinės Europos teisingumo teismo kompetenciją apibrėžiančios nuostatos suteikia Teismui įgalinimus prižiūrėti, kad nebūtų pažeista jokia, nei pirminė, nei antrinė Europos Bendrijos bei Euratomo bendrijos teisė. Europos teisingumo teismas, būdamas nepriklausoma teisminė institucija, pagal jam suteiktą kompetenciją kontroliuoja visų Bendrijos institucijų veiksmų teisėtumą, taip pat ir valstybių narių veiksmus jų suderinamumo su Bendrijos teise aspektu. Analogiškas funkcijas Europos teisingumo teismas vykdo ir Europos anglių ir plieno bendrijos atžvilgiu, kol 2002 m. liepos 23 d. pasibaigus Europos anglių ir plieno bendrijos Sutarties galiojimo laikui, ši bendrija nustojo veikti. Maastrichto sutartimi įsteigus Europos Sąjungą, Europos teisingumo teismo kompetencija buvo išplėsta ir tarpvalstybinio bendradarbiavimo ramsčių (bendra užsienio ir saugumo politika; policijos ir teisingumo organų bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose) atžvilgiu tiek, kiek tai numatyta Europos Bendrijos Sutarties 46 straipsnyje. Tačiau neabejotinai

⁴⁷ http://europa.eu/constitution/lt/ltstoc1_lt.htm; prisijungimo laikas 2006-10-19.

⁴⁸ <http://www.curia.europa.eu/lt/instit/txtdocfr/index.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-10.

⁴⁹ http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224; prisijungimo laikas 2006-10-25.

didžiausią reikšmę turi Europos teisingumo teismo atliekama Europos Bendrijos Sutarties ir jos pagrindu priimtų antrinės teisės aktų, taip pat jų įgyvendinimo teisėtumo priežiūra.

Taigi vienas iš pagrindinių Europos teisingumo teismo, kaip Aukščiausiojo ar Konstitucinio Teismo, veiklos tikslų - užtikrinti, kad būtų laikomasi Europos Sąjungos teisės visumos ir kad ji būtų teisingai aiškinama bei taikoma. Taigi, tik Europos teisingumo teismas pagal jam Steigimo sutarčių suteiktus įgaliojimus yra kompetentingas atsakyti į valstybių narių teisėjų klausimus dėl Europos Sąjungos teisės aiškinimo, kurie iškyla sprendžiant ginčus nacionaliniuose teismuose. Toji kompetencija, kitaip vadinama galia priimti prejudicinius sprendimus (kitur dar vadinamus „preliminariais nutarimais“), yra ypač svarbi užtikrinant vienodą Europos Sąjungos teisės normų aiškinimą visoje jos teritorijoje.

Galima sakyti, jog prejudicinė procedūra – tai bendradarbiavimo tarp nacionalinių teismų ir Europos teisingumo teismo forma. Prejudiciniai sprendimai yra privalomi ir įpareigoja visų valstybių narių nacionalinius teismus. Pastaraisiais metais tokie kreipimaisi sudaro apie pusę visų Europos teisingumo teismo nagrinėjamų bylų.

Tačiau Europos teisingumo teismas nėra apeliacinė instancija nacionalinių teismų sprendimų atžvilgiu. Teisingumo teismas negali nei panaikinti, nei pakeisti nacionalinių teismų priimtų sprendimų.

Bendrijų teisės aiškinimas nėra vienintelis Europos teisingumo teismo paskirties aspektas.

Kita labai reikšminga šio Teismo funkcija – spręsti ginčus tarp valstybių narių, tarp Europos Sąjungos ir valstybių narių, tarp institucijų, tarp privačių asmenų ir Europos Sąjungos. Europos teisingumo teismas gali bet kurią Europos Sąjungos narę pripažinti kalta dėl sutartimis priimtų įsipareigojimų nevykdymo arba netinkamo jų vykdymo. Teismas tikrina, ar teisingai yra vykdomi Europos Sąjungos teisės aktai ir vykdydamas šią funkciją gali pripažinti Europos Parlamentą, Europos Tarybą arba Europos Komisiją kaltais dėl neveikimo ar netinkamo funkcijų vykdymo. Sutartys Europos teisingumo teismui taip pat suteikia teisę tikrinti, ar Europos Sąjungos teisės aktuose paisoma pagrindinių Europos Sąjungos piliečių teisių, priimti sprendimus asmeninės laisvės ir saugumo klausimais.

Kaip jau minėta, Europos teisingumo teismui yra keliama daug uždavinių, kurie pranoksta jo įprastinę teisminę funkciją. Todėl Europos teisingumo teismą galėtume įvardyti kaip išskirtinę instituciją, galinčią veikti kaip:

- „Konstitucinis Teismas“: aiškinti Europos Sąjungos institucijų teises ir pareigas viena kitos atžvilgiu bei aiškinti valstybių narių ir Europos Sąjungos teisinius santykius; Europos teisingumo teismas taip pat rengia nuomones dėl tarptautinių sutarčių, kurių dalyvė yra Europos Sąjunga;

- Teisės aktų leidybos sergėtojas: tikrinti, ar antriniai Bendrijų teisės aktai (direktyvos, reglamentai, sprendimai ir kt.) atitinka Steigimo sutartis ir bendruosius teisės principus;
- Administracinis teismas: spręsti fizinių ar juridinių asmenų bylas, iškeltas dėl Europos Sąjungos institucijų priimtų priemonių teisėtumo, ir Europos pareigūnų skundus dėl darbo sąlygų;
- Civilinis teismas: nustatyti nesutartinę atsakomybę ir nagrinėti ieškinius dėl nuostolių atlyginimo, ypač jei jie siejami su viešųjų institucijų atsakomybe;
- Arbitražo teismas: atsižvelgiant į šalių susitarimą, Europos teisingumo teismas gali būti kompetentingas atlikti arbitro vaidmenį tam tikrose konkrečiose bylose⁵⁰.

Kaip jau minėta, Europos teisingumo teismas buvo įkurtas: a) siekiant užtikrinti, kad visose Europos Sąjungos valstybėse narėse Europos Sąjungos teisės aktai būtų aiškinami ir taikomi vienodai, kad teisė būtų vienoda visiems; b) siekiant užtikrinti, kad ES valstybės narės ir institucijos laikytųsi teisės aktų nuostatų; bei c) siekiant spręsti valstybių narių, ES institucijų, įmonių ir asmenų teisinius ginčus. Tačiau palaipsniui Europos teisingumo teismo funkcijos plėtėsi ir, mūsų manymu, dabar jau būtų sunku išskirti kurią anksčiau išdėstytą Teismo funkciją kaip daugiau ar mažiau svarbią. Visos jos vienodai reikšmingos ES institucijų bei jos valstybių narių institucijų veikloje. Be to, įgyvendindamas šias funkcijas, Europos teisingumo teismas turi galimybę aiškinti ir plėtoti Europos Sąjungos teisę.

Europos teisingumo teismas nagrinėja ir sprendžia jame iškeltas bylas, kurias galima suskirstyti pagal būdingiausių bylų tipus:

- prašymų pateikti prejudicinį sprendimą nagrinėjimas ir sprendimo pateikimas;
- bylos dėl įsipareigojimų nevykdymo;
- bylos dėl panaikinimo;
- bylos dėl neveikimo;
- ieškinių dėl žalos atlyginimo nagrinėjimas;
- apeliacinių skundų nagrinėjimas.

Prejudicinis sprendimas. Kaip jau minėta, kiekvienos Europos Sąjungos valstybės teismai yra atsakingi už tinkamą Europos Sąjungos teisės taikymą, tačiau tuo pačiu atsiranda tam tikra rizika, kad skirtingų valstybių teismai gali skirtingai aiškinti Europos Sąjungos teisę. Daug sutarčių ir antrinės teisės (reglamentų, direktyvų ir sprendimų) nuostatų suteikia tiesiogiai valstybių narių piliečiams subjektines teises, kurias nacionaliniai teismai privalo

⁵⁰

www.manoteises.lt/institucijos/teismas.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-25.

tinkamai užtikrinti. Siekdami užtikrinti efektyvų Europos Sąjungos teisės taikymą ir išvengti jos aiškinimo skirtumų dėl įvairiuose nacionaliniuose teismuose taikomų skirtingų aiškinimo taisyklių, nacionaliniai teismai gali, o tam tikrais atvejais ir privalo kreiptis į Europos teisingumo teismą prašydami išaiškinti Europos Sąjungos teisę tam, kad, pavyzdžiui, būtų patikrinta jų valstybės nacionalinių teisės aktų atitiktis šiai teisei.

Siekiant šito išvengti yra numatyta prejudicinio sprendimo procedūra. Prašymu priimti prejudicinį sprendimą taip pat gali būti siekiama patikrinti Europos Sąjungos teisės akto teisėtumą. Europos teisingumo teismo atsakymas nėra paprasta nuomonė, bet motyvuotas sprendimas ar nutartis, privalomas nacionaliniam teismui, kuriam yra skirtas. „Prejudicinių sprendimų pagalba bet kuris Europos pilietis gali netiesiogiai, per tarpininką – nacionalinį teismą – siekti jį liečiančių Europos Sąjungos teisės normų išaiškinimo. Šios rūšies sprendimai šiuo metu sudaro apie pusę visų teismo sprendimų“⁵¹.

Prejudiciniais sprendimais bet kuris Europos Sąjungos pilietis gali siekti su juo susijusių Europos Sąjungos teisės normų išaiškinimo. Nors paduoti prašymą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo gali tik nacionaliniai teismai, visos nacionaliniame teisme dalyvaujančios bylos šalys, valstybės narės ir Europos Sąjungos institucijos gali dalyvauti Europos teisingumo teisme pradėtame procese. Ne vienas svarbus Europos Sąjungos teisės principas buvo suformuluotas būtent prejudiciniuose sprendimuose, kartais atsakant į Pirmos instancijos nacionalinių teismų pateiktus klausimus

Bylos dėl įsipareigojimų nevykdymo. Šis ieškinys Europos teisingumo teismui leidžia kontroliuoti, ar valstybės narės vykdo įsipareigojimus pagal Europos Sąjungos teisę. Šį ieškinį gali pareikšti Komisija (praktikoje dažniausias atvejis) arba kita valstybė narė. Teisingumo teismui nustačius įsipareigojimų neįvykdymo faktą, atitinkama valstybė narė privalo nedelsdama ištaisyti pažeidimą. Jei naujo Komisijos kreipimosi pagrindu Teisingumo teismas nustato, kad valstybė narė neįvykdė ankstesnio sprendimo, jis gali paskirti jai už tai vienkartinę baudą ir (arba) periodinę baudą. Šios nuostatos yra išdėstytos Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 227-228 straipsniuose.

Bylos dėl panaikinimo. Jeigu Europos Taryba, Komisija, kuri nors iš valstybių narių ar tam tikrais atvejais Parlamentas mano, kad konkretus Europos Sąjungos teisės aktas yra neteisėtas, išvardinti subjektai gali prašyti Europos teisingumo teismą, kad jis panaikintų neteisėtą teisės aktą. Bylas dėl panaikinimo taip pat gali kelti ir fiziniai ar juridiniai asmenys, norintys, kad Europos teisingumo teismas panaikintų tiesiogiai juos liečiantį teisės aktą. Europos teisingumo teismas, nusprendęs, kad tam tikras teisės aktas yra neteisėtas (pvz.,

⁵¹ www.manoteises.lt/institucijos/teismas.html ; prisijungimo laikas: 2006-10-25.

nesilaikyta priėmimo procedūrų, prieštarauja teisei), jis gali teisės aktą paskelbti negaliojančiu (Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 230 str.).

Bylos dėl neveikimo. Europos Parlamentas, Taryba ir Komisija tam tikromis aplinkybėmis privalo priimti konkrečius sprendimus. Jei šios institucijos to nepadaro, nepagrįstai delsia, valstybės narės, kitos bendrijos institucijos ir tam tikrais atvejais fiziniai ar juridiniai asmenys gali paduoti skundą, kad šis pažeidimas būtų oficialiai nustatytas. Tačiau ši ieškinį galima pareikšti tik jeigu institucija buvo prieš tai paraginta imtis atitinkamų veiksmų. Teismui pripažinus neveikimą neteisėtu, atitinkama institucija privalo imtis būtinų priemonių pažeidimui ištaisyti (Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 232 str.)

Ieškinių dėl žalos atlyginimo nagrinėjimas. Tai deliktine atsakomybe pagrįstas ieškinys, kuriuo Europos teisingumo teismas nustatyto Europos Sąjungos atsakomybę už žalą, padarytą piliečiams ar įmonėms jos institucijų ar tarnautojų jiems atliekant savo funkcijas (Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 235 str.).

Apeliacinių skundų nagrinėjimas. Tokie skundai Europos teisingumo teismui pateikiami tik teisės klausimais dėl sprendimų, kuriuos priėmė Pirmos instancijos teismas. Jeigu apeliacinis skundas yra priimtinas ir pagrįstas, Europos teisingumo teismas panaikina Pirmos instancijos teismo sprendimą. Jis gali pats paskelbti galutinį sprendimą, jei toje bylos stadijoje tai galima daryti, arba grąžinti bylą Pirmos instancijos teismui (Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 225 str.).

Peržiūrėjimas

„Pirmos instancijos teismo sprendimai dėl skundų, pateiktų dėl Europos Sąjungos tarnautojų teismo sprendimų, išimtiniais atvejais gali būti peržiūrimi Europos teisingumo teismo“⁵².

Privatus asmuo gali kreiptis į Europos Sąjungos teisminę instituciją dviem būdais: netiesiogiai ir tiesiogiai.

Netiesiogiai „galima kreiptis, kai byla nagrinėjama nacionaliniame teisme. Nacionalinis teismas, susidūręs su teisine problema, kuri susijusi su Europos Sąjungos teise, gali sustabdyti bylos nagrinėjimą ir prašyti Europos teisingumo teismo priimti prejudicinį sprendimą dėl atitinkamos Europos Sąjungos teisės normos išaiškinimo ar jos galiojimo. Taip ši procedūra suteikia galimybę piliečiui netiesiogiai kreiptis į Europos teisingumo teismą“⁵³.

Taip pat pilietis gali tiesiogiai ginčyti Europos Sąjungos institucijos priimtą sprendimą Pirmos instancijos teisme. Tai įmanoma, kai sprendimas yra jam skirtas (t. y. sprendimas yra jam adresuotas), arba kai nagrinėjamas aktas yra tiesiogiai ir konkrečiai su juo susijęs.

⁵² www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

⁵³ www.curia.europa.eu/lt/instit/services/dpi/faq1.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

Tačiau privatus asmuo negali pareikšti ieškinio kitam privačiam asmeniui, institucijai ar valstybei. Jis taip pat negali skųstis Europos Sąjungos teisminei institucijai dėl nacionalinio teismo sprendimų – toks kreipimasis būtų atmetas, nes Europos Sąjungos teisminės institucijos nėra apeliacinė instancija nacionalinių teismų sprendimams. Tais atvejais, kai asmuo pagrįstai ir teisėtai kreipiasi į Europos teisingumo teismą, tačiau visiškai ar iš dalies negali padengti išlaidų advokatui (jokių kitų mokesčių ar rinkliavų kreipiantis į Europos teisingumo teismą mokėti nereikia), yra suteikiama galimybė prašyti teisinės pagalbos.

„Europos teisingumo teisme nuo jo įkūrimo iki 2004 m. buvo išnagrinėta apie 9 000 bylų. Šeštajame dešimtmetyje per metus buvo nagrinėjama vidutiniškai apie 50 bylų, o pastaraisiais metais kasmet reikia išnagrinėti apie 400-500 bylų. 2005 m. Europos teisingumo teismas baigė 574 bylas. Per 2005 m. Europos teisingumo teisme iškeltos 474 naujos bylos (2004 m. – 531 bylos, bendrasis skaičius). 2005 m. pabaigoje nagrinėjamų bylų skaičius siekė 740, 2004 m. pabaigoje buvo 840, o 2003 m. pabaigoje – 974. Taigi vien per dvejus metus Europos teisingumo teismui pavyko nagrinėjamų bylų skaičių sumažinti apytiksliai 24 procentais“⁵⁴.

Apžvelgę Konstituciją Europai, matome, kad joje nėra numatyti jokie pakeitimai, susiję su Europos teisingumo teismo funkcijomis ir uždaviniais. Bet tuo pačiu tai „įpareigoja valstybes nares imtis visų reikiamų priemonių garantuojant efektyvią teisinę apsaugą remiantis Europos Sąjungos teise“⁵⁵.

Europos teisingumo teismo sudėtis

Europos teisingumo teismas yra įsikūręs Liuksemburge, kuriame dirba po vieną teisėją iš kiekvienos Europos Sąjungos valstybės narės (tai numatyta Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 221 straipsnyje), kad būtų atstovaujama visoms Europos Sąjungos nacionalinėms teisinėms sistemoms. Jie parenkami iš atitinkamą kvalifikaciją turinčių teisėjų. Jų kvalifikacija privalo atitikti nacionalinių aukščiausiųjų teismų teisėjų kvalifikacinius reikalavimus. Europos teisingumo teismas turi lyg ir savo atstovą kiekvienoje valstybėje narėje, gerai išmanantį savo nacionalinės teisės ypatumus.

Šiuo metu Europos teisingumo teismą sudaro 25 teisėjai, kurie yra skiriami valstybių narių vyriausybių susitarimu šešerių metų kadencijai. Baigę kadenciją, teisėjai gali būti paskirti kitai kadencijai. Naujai paskirti teisėjai ir generaliniai advokatai pagal Teismo procedūrą

⁵⁴ http://www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

⁵⁵ http://europa.eu/scadplus/constitution/institutions_en.htm#COURT; prisijungimo laikas 2006-10-25.

reglamento⁵⁶ 3 straipsnį privalo susirinkę į pirmąjį posėdį prisiekti sąžiningai ir nešališkai vykdyti pareigas ir išlaikyti teisme vykstančių svarstymų paslaptį.

Teismas gali posėdžiauti tokia sudėtimi: plenarinė sesija, didžiąja kolegija (13 teisėjų), penkių arba trijų teisėjų kolegijomis. Plenarinė sesija rengiama Europos teisingumo teismo Statute⁵⁷ numatytais išimtiniais atvejais (pavyzdžiui, kai sprendžiamas ombudsmeno atleidimo ar Komisijos nario, nesilaikiusio jam nustatytų pareigų, atstatydinimo klausimas) bei kai Europos teisingumo teismas mano, kad byla yra ypač svarbi. Didžiosios kolegijos posėdis rengiamas, kai to prašo proceso šalimi esanti valstybė narė arba Europos Sąjungos institucija, taip pat nagrinėjant ypač sudėtingas ar svarbias bylas. Kitos bylos yra nagrinėjamos penkių arba trijų teisėjų kolegijose. Penkių teisėjų kolegijų pirmininkai renkami trejiems metams, o trijų teisėjų kolegijų pirmininkai – vieneriems metams.

Teisėjams atlikti savo pareigas padeda aštuoni generaliniai advokatai. Jie skiriami bendru valstybių narių vyriausybių susitarimu šešerių metų laikotarpiui, kuriam pasibaigus kadencija gali būti pratęsta kartą arba du dar trejiems metams. Generalinių advokatų kvalifikacijos reikalavimai ir skyrimo procedūra yra tokie patys kaip ir teisėjų. Kiekviena iš penkių didžiųjų valstybių (Vokietija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Italija, Ispanija) skiria po vieną generalinį advokatą, o likusios valstybės skiria kitus generalinius advokatus rotacijos principu.

Generalinio advokato pareiga – viešame posėdyje visiškai nešališkai ir nepriklausomai teikti argumentuotas išvadas apie Europos teisingumo teismui pateiktas bylas, išskyrus kai Europos teisingumo teismas nusprendžia, kad byloje nekyla joks naujas teisės klausimas. Beje, dabartiniai teisės aktai šiek tiek lankstesni, leidžia generaliniam advokatui kai kuriose bylose ir nedalyvauti, o anksčiau tai buvo privaloma visose bylose. Europos teisingumo teismo teisėjai nėra įpareigoti atsižvelgti į generalinio advokato nuomonę, tačiau daugeliu atvejų atsižvelgiama į pastarojo paaiškinimus. Tokie advokatų paaiškinimai visada pateikiami viešame Teismo posėdyje iki sprendimų priėmimo.

Tačiau Europos teisingumo teismas gana dažnai naudojasi Teismo Statuto 20 straipsnyje numatyta galimybe priimti sprendimą be generalinio advokato išvados, jeigu byla neiškelia naujo teisės klausimo. „Paminėtina, kad apytiksliai 35 proc. iš 2005 m. priimtų sprendimų buvo priimti be generalinio advokato išvados (2004 m. – 30 proc.)“⁵⁸.

Generalinio advokato funkcijų nereikėtų painioti su prokuroro ar kito panašaus pareigūno funkcijomis. Tiek teisėjų, tiek generalinių advokatų nepriklausomumas neturi kelti

⁵⁶ <http://www.curia.europa.eu/lt/instit/txtdocfr/index.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

⁵⁷ <http://www.curia.europa.eu/lt/instit/txtdocfr/index.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.

⁵⁸ <http://www.eudel.lt/lt/institucijos/index04.htm?client=200126e5c6af34336ed2b3a4a7d740db>; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

abejonių, jie turi atitikti reikalavimus nacionalinių aukščiausiųjų teismų teisėjų pareigoms užimti arba būti pripažintos kompetencijos teisės specialistai, kurių nešališkumas nekelia abejonių.

Teisėjai iš savo tarpo trejiems metams slaptu balsavimu renka Teismo pirmininką. Jis gali būti papildomai perrinktas kitai trejų metų kadencijai. Teismo pirmininkas vykdo itin svarbias funkcijas, platesnes nei bylų paskirstymas teisėjams ir kitos administracinės funkcijos. Pirmininkas vadovauja Europos teisingumo teismo veiklai ir administravimui bei pirmininkauja didžiausios sudėties teismo posėdžiams ir pasitarimams.

Teismas taip pat turi savo sekretoriatą ir administraciją. Teismo sekretorius padeda Teismo pirmininkui tvarkyti administracinius reikalus. Jis renkamas atviro konkurso būdu šešeriems metams, o jo funkcijos atitinka nacionalinio teismo kanclerio funkcijas.

Teismas šešerių metų kadencijai tvirtina registrarą (angl. *Registrar*), kuris ne tik atlieka tas pačias funkcijas kaip ir nacionalinio teismo registraras, bet kartu eina ir šios Europos Sąjungos institucijos generalinio sekretoriaus pareigas. Registraras atsakingas už visų dokumentų priėmimą, paskirstymą ir saugojimą viso bylos nagrinėjimo proceso metu. Jis privalo padėti Teismui, teisėjų kolegijoms, pirmininkui ir atskiriems teisėjams atliekant jiems pavestas užduotis. Registraras saugo Teismo antspaudus ir yra atsakingas už Teismo publikacijas.

Teisingumo teismas, kaip nepriklausoma ir autonomiška institucija, be sekretoriato turi savo administracinę infrastruktūrą (maždaug 1 700 tarnautojų). Teismo administraciją sudaro įvairūs padaliniai, tarp jų – vertimų raštu, vertimų žodžiu, tyrimų ir dokumentacijos, informatikos padaliniai bei biblioteka. Kadangi Teismas savo darbe turi naudoti visas oficialias Europos Sąjungos kalbas, vertėjų skaičius yra didelis.

Konstitucijoje Europai yra padaryta keletas pakeitimų, liečiančių Europos teisingumo teismą ir jo sudėtį. Visų pirma ši Konstitucija⁵⁹ pakeitė Europos teisingumo teismo pavadinimą. Ateityje bus vartojamas terminas „Europos Sąjungos teisingumo teismas“. Pirmos instancijos teismas bus pervadintas į „Bendrąjį teismą“. Konstitucijos I-29 straipsnis teigia, kad „Europos Sąjungos teisingumo teismas apims Europos teisingumo teismą, Bendrąjį teismą ir specializuotus teismus“⁶⁰. Konstitucijos III-357 straipsnyje numatytos priemonės dėl specialistų grupės sudarymo. Ši specialistų grupė turės pateikti pasiūlymus dėl kandidatų eiti teisėjų ir generalinių advokatų pareigas tinkamumo dar iki valstybių narių vyriausybėms priimant sprendimus dėl šių asmenų paskyrimo.

⁵⁹ http://europa.eu/scadplus/constitution/institutions_en.htm#COURT; prisijungimo laikas 2006-10-10.

⁶⁰ http://europa.eu/scadplus/constitution/institutions_en.htm#COURT; prisijungimo laikas 2006-10-10.

Procesas Europos teisingumo teisme

Kreipimosi į Europos teisingumo teismą procedūra panaši į tą, kuri taikoma kreipiantis į nacionalinius teismus. Tačiau ji turi ir savo specifiką. Pirma, keliuose Europos Sąjungos teisės aktuose nustatytos išsamios taisyklės, reglamentuojančios šią procedūrą. Antra, išlaikoma pagarba oficialioms Europos Sąjungos valstybių narių kalboms. Trečia, kreipimosi procedūra priklauso ir nuo to, kokių klausimų kreipiamasi į Europos teisingumo teismą.

Teismo procedūros reglamento 29-31 straipsniuose numatyta, kad tiesioginio ieškinio atveju ieškinyje vartojama kalba (kuri gali būti viena iš 21 oficialiosios Europos Sąjungos kalbos) ir bus bylos proceso kalba, t. y. kalba, kuria vyks visas procesas. Prašymų priimti prejudicinį sprendimą atveju proceso kalba yra į Teisingumo teismą besikreipiančio nacionalinio teismo kalba. Posėdyje vykstantys ginčai, atsižvelgiant į poreikius, sinchroniškai verčiami į skirtingas oficialiąsias Europos Sąjungos kalbas. Teisėjų pasitarimas vyksta be vertėjų viena bendra kalba, kuri tradiciškai yra prancūzų.

Neseniai Teismas pakeitė savo darbo reglamentą, kad kai kurios proceso dalys būtų trumpesnės ir paprastesnės. Bylos nagrinėjimą sudaro dvi procedūros: rašytinė ir žodinė. Pateikiant Teismo sekretoriui ieškinį, skundą arba prašymą dėl prejudicinio sprendimo, prasideda rašytinė procedūra. Teismas, esant tam tikroms aplinkybėms, turi galimybę taikyti pagreitintą ar supaprastintą nagrinėjimo procedūrą.

Teismo procedūros reglamento 32-36 straipsniuose Europos teisingumo teismo procesuose šalims turi būti privalomai atstovaujama. Valstybėms bei Europos Sąjungos institucijoms Europos teisingumo teisme turi atstovauti atstovas, kurį jos paskiria kiekvienai bylai. Visoms kitoms bylos šalims (fiziniams ar juridiniams asmenims) turi atstovauti advokatas.

Teismo procedūros reglamento II dalyje numatytas teismo procesas. Pirmajame etape visos dalyvaujančios šalys pateikia rašytinius paaiškinimus, o paskirtasis bylos teisėjas parengia šiuos paaiškinimus apibendrinantį pranešimą ir teisinį bylos apibūdinimą. Kitas etapas – viešas bylos nagrinėjimas. Dažniausiai jis vyksta visos sudėties Teisme (plenariniame posėdyje), bet, atsižvelgiant į bylos svarbą ar sudėtingumą, ji gali būti nagrinėjama trijų arba penkių teisėjų kolegijose. Teismo sprendimai teisėjų balsų dauguma ir skelbiami viešame posėdyje. Atskirosios teisėjų nuomonės, skirtingai nei pavyzdžiui, Tarptautiniame teisingumo teisme, nėra pateikiamos. Nė vienas teisėjas negali būti apkaltintas šališkumu kurios nors šalies atžvilgiu dėl nacionalinės priklausomybės arba kitokiais sumetimais. Sprendimai pirmiausia yra privalomi bylos šalims. Jie yra skelbiami leidinyje „European Court Reports“ (Europos Teismo pranešimai). Juridinę galią turinčioji kiekvieno sprendimo dalis taip pat spausdinama leidinyje „Official Journal of the European Communities“. Jei Europos teisingumo teismas

pripažįsta tam tikrą Europos Sąjungos teisės aktą neteisėtu, jo sprendimas yra privalomas visiems, kam tam tikras aktas taikomas, bet faktiškai vykdytini yra tik tie sprendimai, kurie reikalauja išieškojimų ir kuriuos gali įvykdyti valstybės narės.

Kiek kitaip vyksta **procedūra dėl prejudicinio sprendimo** priėmimo. Teismo procedūros reglamento 103-104 straipsniuose numatyta, kad dėl Europos Sąjungos teisės aktų išaiškinimo ar galiojimo nacionalinis teismas paprastai pateikia sprendimo, priimto pagal savo šalies teismo proceso taisyklės, forma. Nacionalinis teismas, nusprendęs kreiptis į Europos teisingumo teisumą dėl prejudicinio sprendimo, sustabdo bylos nagrinėjimą iki tokio sprendimo gavimo momento. Nacionalinio teismo prašymas dėl prejudicinio sprendimo taip pat adresuojamas šio Teismo sekretariatui, kur išverčiamas į visas oficialias Europos Sąjungos kalbas ir perduodamas valstybėms narėms bei Europos Sąjungos institucijoms.

Ypač svarbu tai, kad visus dokumentus Europos teisingumo teismui pareiškėjas gali pateikti savo nuožiūra pasirinkta Europos Sąjungos oficialia kalba. Tokia kalba gali vykti ir visas teisminis nagrinėjimas. Taigi ir Lietuvos fiziniai ar juridiniai asmenys savo ieškinius, o nacionaliniai teismai – prašymus dėl prejudicinio sprendimo, gali pateikti lietuvių kalba. Proceso metu advokatai ir šalys taip pat gali kalbėti savo valstybės kalba. Teisme vertėjų labai daug. Pagal projektus kiekvienai valstybei turėtų dirbti 24 vertėjai, tiek pat ir Lietuvai. Jau dabar turime dešimt vertėjų. Teismo posėdžiai dėl vertimo užsitęsia, procesas kiek sudėtingesnis. Bet vėliau, posėdžiaudami pasitarimų kambaryje, teisėjai jau kalba tik prancūziškai. Iš nacionalinių kalbų į prancūzų kalbą verčiami visi svarbiausi bylos dokumentai.

Išvertus prašymą į visas oficialias Europos Sąjungos kalbas, Europos teisingumo teismo sekretorius jį įteikia pagrindinės bylos šalims bei valstybėms narėms ir institucijoms. Informacija apie pagrindinės bylos šalis bei pateiktus klausimus skelbiama oficialiajame leidinyje. Per du mėnesius nuo prašymo gavimo pagrindinės bylos šalys, valstybės narės ir Europos Sąjungos institucijos gali pateikti Europos teisingumo teismui savo rašytines pastabas. Tolesnis procesas yra identiškas procesui dėl tiesioginių ieškinių. Asmenys, turintys teisę pateikti rašytines pastabas, gali išdėstyti savo argumentus žodžiu teismo posėdžio metu, jei toks posėdis yra rengiamas. Su priimtu prejudiciniu sprendimu galima susipažinti tą pačią dieną Teisme, kai jis buvo priimtas, jis skelbiamas internete, vėliau publikuojamas Teismo leidžiamame Rinkinyje.

Europos teisingumo teismo sprendimai turi privalomąją galią ir įpareigoja prejudicinį klausimą pateikusių teisumą bei visus valstybių narių teismus. Nacionaliniai teismai privalo atsižvelgti į Europos teisingumo teismo išaiškinimus. Tą pačią pareigą turi ir kitos valdžios institucijos. Nacionaliniai teismai gali remtis Teismo priimtais prejudiciniais sprendimais dėl

Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir, laikydamiesi proceso ekonomiškumo principo, nebesikreipti į Europos teisingumo teismą dėl prejudicinio sprendimo.

Teismo procedūros reglamento 69-75 straipsniuose numatyta, kad procesas Teisingumo teisme yra nemokamas, nėra jokių mokesčių ar rinkliavų. Tačiau asmuo visais atvejais, išskyrus nacionaliniam teismui prašant prejudicinio sprendimo, privalo būti atstovaujamas advokato. Be to, Teismas paprastai nepadengia bylinėjimosi išlaidų. Dažniausiai teismas pateikia išvadą dėl tokių išlaidų paskirstymo arba šalys tokį paskirstymą nustato bendru sutarimu. Nesant teismo išvados dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo, kiekviena iš šalių padengia dėl jos susidariusias išlaidas. Be to, šalis, kuri nėra pajėgi padengti bylinėjimosi išlaidų, gali prašyti nemokamos teisinės pagalbos.

Apžvelgus Konstituciją Europai, matome, kad jokių pakeitimų dėl proceso Europos teisingumo teisme nėra numatyta. Tai greičiausiai rodo, kad Teismas dirba efektyviai ir šiuo metu nereikia jokių pokyčių jo veikloje.

Pirmos instancijos teismo funkcijos ir kompetencija

Kaip minėta anksčiau, Europos teisingumo teismas nėra vienintelė Europos Sąjungos teisminė institucija, o tik viena iš grandžių (nors ir pati aukščiausia). Jis negali būti visiškai atsietas nuo kitų – Pirmos instancijos teismo ir specializuotų teismų. Europos teisingumo teisme nuo jo įkūrimo buvo išnagrinėta apie 9 000 bylų. Šeštajame dešimtmetyje per metus buvo nagrinėjama vidutiniškai apie 50 bylų, o pastaraisiais metais kasmet reikia nagrinėti apie 400–500 bylų. Dėl didelio nagrinėjamų bylų skaičiaus ir vis didėjančios darbo apimtys buvo nutarta prie Teisingumo teismo įsteigti Pirmos instancijos teismą. Suvestinio Europos akto nuostatos⁶¹ (1987 m.) tapo teisiniu pagrindu Pirmos instancijos teismui įsteigti ir jis 1989 m. spalio 31 d. pradėjo savo veiklą.

Pirmos instancijos teismas turi teisę kaip pirmoji teismo instancija nagrinėti bylas ir priimti sprendimus, kurie gali būti apskundžiami Europos teisingumo teismui. Metams bėgant šiam teismui teisingomis tapo visos fizinių arba juridinių asmenų keliamos bylos dėl Europos Sąjungos institucijų įteisintų priemonių – nagrinėja bylas pagal fizinių ar juridinių asmenų pareikštus ieškinius dėl Europos Sąjungos institucijų priimtų sprendimų (pavyzdžiui, įmonės ieškinys dėl Komisijos sprendimo skirti jai baudą), kurie yra jiems skirti arba su jais tiesiogiai ir konkrečiai susiję.

Šiuo metu „Pirmos instancijos teismo jurisdikcijai priklauso nagrinėti ir spręsti:

- *fizinių ar juridinių asmenų* pareikštus tiesioginius ieškinius dėl Europos Sąjungos institucijų teisės aktų (kurie yra jiems skirti arba kurie yra tiesiogiai ir konkrečiai su jais

⁶¹ http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/treaties_other.htm; prisijungimo laikas 2006-10-16.

susiję) arba dėl šių institucijų neveikimo. Tai yra, pavyzdžiui, įmonės pareikštas ieškinys dėl Komisijos sprendimo skirti jai baudą;

- *valstybių narių* pareikštus ieškinius *Komisijai*;
- valstybių narių pareikštus ieškinius Tarybai dėl teisės aktų, priimtų *valstybės pagalbos* srityje, *prekybos apsaugos priemonių* („dempingo“) srityje, ir dėl teisės aktų, kuriais ji vykdo *įgyvendinimo įgaliojimus*;
- ieškinius dėl Bendrijos institucijų ar jos tarnautojų padarytos *žalos atlyginimo*;
- ieškinius, grindžiamus Bendrijos sudarytomis sutartimis, *kurios aiškiai numato Pirmos instancijos teismo kompetenciją*;
- ieškinius *Bendrijos prekių ženklo* srityje⁶².

Procesas Pirmos instancijos teisme

„2003 m. stojimo į Europos Sąjungą sutarties (Atėnų) 3 skyriaus 13(2) straipsnyje yra numatyta, kad Pirmos instancijos teisme bus 25 teisėjai. Tos pačios sutarties 46 (2) straipsnyje numatyta, kad penkių iš naujai paskirtų Pirmos instancijos teismo teisėjų kadencija baigiasi 2004 m. rugpjūčio 31 d. Tie teisėjai išrenkami burtais. Kitų teisėjų kadencija baigiasi 2007 m. rugpjūčio 31 d. Teisėjai skiriami šešerių metų laikotarpiui, kuris gali būti pratęstas. Kas treji metai pusė teisėjų skiriama iš naujo“⁶³.

Iki šiol Pirmos instancijos teismas neturėjo generalinių advokatų. Jų funkcijas, prireikus, atlikdavo vienas iš teisėjų. Šis teisėjas negali dalyvauti priimant sprendimą. Tačiau Nicos sutartyje jau numatyta, kad Pirmos instancijos teismas turi generalinius advokatus.

Pirmos instancijos teismas turi savo Procedūros reglamentą. Iš principo procesą sudaro rašytinė ir žodinė proceso dalis. Teisėjų pasitarimai vyksta remiantis teisėjo pranešėjo parengtu sprendimo projektu, ir priimtas sprendimas yra paskelbiamas viešame posėdyje. Pirmos instancijos teismo sprendimus per du mėnesius galima apskųsti Teisingumo teismui tik teisės klausimais. Ginčus tarp Europos Sąjungos ir jų tarnautojų sprendžia Tarnautojų teismas. Tačiau Pirmos instancijos teismui galima pateikti skundą teisės klausimais.

Procesas Pirmos instancijos teisme yra nemokamas. Tačiau Pirmos instancijos teismas neapmoka šaliai atstovaujančiam advokatui, turinčiam leidimą verstis advokato praktika valstybės narės teisme, sumokėtų honorarų. Vis dėlto fizinis asmuo, kuris negali apmokėti bylinėjimosi išlaidų, gali prašyti suteikti teisinę pagalbą.

„Nuo 1989 m. iki 1997 m. Pirmos instancijos teismas išnagrinėjo per 1300 įvairių bylų ir priėmė atitinkamus sprendimus. O nuo savo veiklos pradžios iki 2005 m. pabaigos

⁶² www.euro.lt/.../23_ES%20teisės%20perkelimas/235_TT%20sprendimu%20svarba.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-26

⁶³ http://www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

Pirmos instancijos teismas išsprendė daugiau kaip 4 700 bylų. Jo praktika labiausiai išplėtota intelektinės nuosavybės, konkurencijos ir valstybės pagalbos srityse.⁶⁴

Apžvelgus Konstituciją Europai, matome, kad III-365 straipsniu yra siekiama palengvinti privačių asmenų kreipimąsi į Teismą. Yra įtvirtinta nuostata, kad „bet koks asmuo gali pradėti bylą prieš reglamentą ar sprendimą, kuris tiesiogiai jį ar ją liečia ir nenustato įgyvendinimo priemonių“⁶⁵. Matome, kad skirtingai, nei yra nustatyta dabar, Konstitucija piliečiams palengvina ginčyti veiksmus dėl bausmių skyrimo, net jei šie veiksmai nėra konkrečiai su jais susiję. Matome, kad čia ir yra esminis tokio kreipimosi pakeitimas.

Tarnautojų teismo paskirtis

Kalbant apie trečiąją grandį, reikia pasakyti, jog šiuo metu tik pradeda veikti vienas iš specializuotų teismų – 2004 m. lapkritį įsteigtas Europos tarnautojų teismas, perėmęs iš Pirmos instancijos teismo tarnautojų bylas. Teismas pradėjo funkcionuoti 2005 m. spalio 1 d.

Ginčai Europos Sąjungos viešosios tarnybos srityje sudarė didelę Pirmos instancijos teismo, prie kurio įsteigtas naujasis teismas, darbo krūvio dalį. Kiek tai susiję su Europos teisingumo teismu dėl Pirmos instancijos teismo priimtų sprendimų viešosios tarnybos srityje pateikti apeliaciniai skundai proporcingai sudarė mažesnę darbo krūvį. Todėl įsteigtas naujasis Teismas buvo iš esmės skirtas palengvinti Pirmos instancijos teismo darbo krūvį, kuris padidėjo 2004 m. pagal Nicos sutartį perdavus kompetenciją priimti sprendimus dėl tam tikrų kategorijų tiesioginių ieškinių, anksčiau priskirtų Europos teisingumo teismo kompetencijai.

Įsteigus Tarnautojų teismą, reikėjo papildyti Protokolą dėl Europos teisingumo teismo Statuto tam tikromis nuostatomis, susijusiomis su šio teismo atliekamo Pirmos instancijos teismo sprendimų dėl pateiktų apeliacinių skundų peržiūrėjimo procedūra. Tarybai apsvarsčius šiuos pakeitimus, 2005 m. liepos 12 d. jie buvo patvirtinti ir įsigaliojo nuo 2005 m. spalio 1 d. Vienas iš tokių pakeitimų yra susijęs su procedūros dalimi, leidžiančia Europos teisingumo teismui nuo šiol neversti visomis kalbomis viso prašymų priimti prejudicinį sprendimą teksto, jeigu tokie prašymai yra ypač didelės apimties. Tokiu atveju, vietoj tokių prašymų viso teksto vertimo pateikiamas santraukos vertimas į valstybės, kuriais jis skirtas, valstybinę kalbą.

Tarnautojų teismą sudaro septyni teisėjai. Europos teisingumo teismo prašymu Taryba kvalifikuota balsų dauguma gali padidinti teisėjų skaičių. Teisėjai skiriami šešerių metų kadencijai. Baigę kadenciją teisėjai gali būti paskirti kitai kadencijai. Į kiekvieną laisvą teisėjo vietą šešerių metų laikotarpiui skiriamas kitas teisėjas. Skiriant teisėjus yra atsižvelgiama į tai, kad jie būtų parinkti iš valstybių narių piliečių, iš kuo platesnės geografinės teritorijos ir

⁶⁴ http://www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

⁶⁵ http://europa.eu/scadplus/constitution/institutions_en.htm#COURT; prisijungimo laikas 2006-10-26.

atsižvelgiant į atstovaujamas nacionalines teisines sistemas. 2005 m. liepos 22 d. sprendimu Taryba paskyrė septynis teisėjus, kurie prisiekė 2005 m. spalio 5 d. vykusiame iškilmingame posėdyje. Tai „Irena Boruta, Sean Van Raepenbusch, Horstpeter Kreppel, Stephane Gervasoni, Heikki Kanninen, Paul J. Mahoney, Charisios Tagaras. Pirmieji trys nurodyti teisėjai yra skiriami trejų metų laikotarpiui nuo 2005-10-01 iki 2008-09-30, kiti keturi teisėjai skiriami šešerių metų laikotarpiui nuo 2005-10-01 iki 2011-09-30. Tarnautojų teismo pirmininką teisėjai renka iš savo narių trejų metų kadencijai, po to jis gali būti perrinktas. Šiuo metu teismo pirmininko pareigas eina Paul J. Mahoney.“⁶⁶

Visose bylos stadijose, taip pat ieškinio pareiškimo pateikimo metu, Tarnautojų teismas gali apsvarstyti draugiško ginčo sprendimo galimybes ir dėti visas pastangas tokiam sprendimui palengvinti.

Apeliacinį skundą Pirmos instancijos teismui galima paduoti per du mėnesius nuo apskundžiamo sprendimo pranešimo dėl Tarnautojų teismo galutinių sprendimų ir to Teismo sprendimų, iš dalies išsprendžiančių esminius klausimus arba išsprendžiančius procesinius klausimus, susijusius su paaiškinimu, kuris grindžiamas kompetencijos trūkumu ar nepriimtinumu. Tokį apeliacinį skundą gali paduoti bet kuri pagal visus savo pareiškimus arba jų dalį bylą pralaimėjusi šalis. Tačiau įstojusios į bylą šalys, išskyrus valstybes nares ir Bendrijų institucijas, apeliacinį skundą gali paduoti tik tais atvejais, kai Tarnautojų teismo sprendimas joms turi tiesioginės įtakos.

Apelacinis skundas Pirmos instancijos teismui paduodamas tik teisės klausimais. Jis gali būti paduodamas dėl Tarnautojų teismo kompetencijos trūkumo, dėl padaryto Teismo proceso tvarkos pažeidimo, neigiamai paveikusio apeliančio interesus, taip pat dėl Teismo padaryto Europos Sąjungos teisės pažeidimo. Sprendimo vykdymas dėl apeliacinio skundo Pirmos instancijos teisme nesustabdomas.

Išanalizavus Konstitucijos Europai pakeitimus, liečiančius specializuotus teismus, matome, kad III-359 straipsnyje numatyta, kad „specializuoti teismai bus steigiami prie Bendrojo teismo vadovaujantis įprasta įstatymine procedūra“⁶⁷. Pasiūlymus dėl tokių teismų steigimo ir jų veiklos pateiks Europos teisingumo teismas arba Europos Sąjungos Komisija. Specializuotų teismų veiklą reglamentuojančios taisyklės bus įtrauktos į Bendrojo teismo veiklą reglamentuojančius teisės aktus ir taps neatsiejama jų dalimi.

⁶⁶ http://www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

⁶⁷ http://europa.eu/scadplus/constitution/institutions_en.htm#COURT; prisijungimo laikas 2006-10-10.

Europos teisingumo teismui yra keliama daug uždavinių, kurie pranoksta jo įprastinę teisminę funkciją.

Europos teisingumo teismas buvo įkurtas: a) siekiant užtikrinti, kad visose Europos Sąjungos valstybėse narėse Europos Sąjungos teisės aktai būtų aiškinami ir taikomi vienodai, kad teisė būtų vienoda visiems; b) siekiant užtikrinti, kad ES valstybės narės ir institucijos laikytųsi teisės aktų nuostatų; c) siekiant spręsti valstybių narių, ES institucijų, įmonių ir asmenų teisinius ginčus.

Tuo pačiu Europos Bendrijos Steigimo Sutartis įpareigoja Europos teisingumo teismą prižiūrėti, kad nebūtų pažeista jokia, nei pirminė, nei antrinė Europos Bendrijos teisė. Europos teisingumo teismas, būdamas nepriklausoma teisminė institucija, pagal jam suteiktą kompetenciją kontroliuoja visų Bendrijos institucijų veiksmų teisėtumą, taip pat ir valstybių narių veiksmus jų suderinamumo su Bendrijos teise aspektu.

Didžiausią reikšmę turi Europos teisingumo teismo atliekama Europos Bendrijos Sutarties ir jos pagrindu priimtų antrinės teisės aktų, taip pat jų įgyvendinimo teisėtumo priežiūra.

3.2. EUROPOS TEISINGUMO TEISMO PRIIMAMŲ SPRENDIMŲ ANALIZĖ IR ĮTAKA TARPTAUTINĖS TEISĖS NORMŲ KŪRIMUI

Aptarę Europos teisingumo teismo veiklą, jo kompetenciją, matome, kad šiam Teismui yra keliama daug uždavinių, kurie neleidžia šio Teismo vadinti tradicine teismine institucija. Manytume, kad Europos teisingumo teismo vaidmens negalima sutapatinti su vaidmeniu, kuris paprastai tenka valstybių narių teismams nacionalinėse teisinėse sistemose. Šio teismo atliekamos funkcijos neapsiriboja vien ginčų sprendimu. Atlikdamas plačias jam pavestas funkcijas, Teismas turi galimybę daryti įtaką ir tarptautinei (regioninei) teisei aiškinti ir plėtoti. Kadangi Europos teisingumo teismas nėra Europos Sąjungos teisės aktų leidžiamasis organas, jis negali tiesiogiai kurti tarptautinių teisės normų. Tačiau Europos teisingumo teismui yra suteiktas Europos Sąjungos teisės saugotojo vaidmuo. „Europos Sąjungos sistemoje Europos teisingumo teismui tenka užtikrinti institucijų pusiausvyrą. Kadangi pažvelgus į Ministrų Tarybos, Komisijos ir Parlamento kompetenciją tradiciškai demokratinėse valstybėse žinomo atskyrimo tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių aiškiai nustatyti negalima, Europos teisingumo teismas taip pat negali būti laikomas klasikine trečiąja valdžia, klasikiniu teismu, kaip jis suprantamas daugumoje demokratių valstybių“⁶⁸. Be to, Europos Sąjungos teisės saugotojo vaidmenį Europos teisingumo teismas įgyvendina užtikrindamas, kad visose Europos Sąjungos valstybėse narėse Europos Sąjungos teisės aktai būtų aiškinami ir taikomi vienodai, kad teisė būtų vienoda visiems. Tokiu būdu vykdydamas šias jam pavestas funkcijas, Teismas netiesiogiai daro įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui.

Kalbant apie Europos teisingumo teismo sprendimų įtaką tarptautinės (regioninės) teisės normų kūrimui, galima išskirti keletą aspektų:

* Kaip jau minėta, Europos teisingumo teismo atliekamos funkcijos neapsiriboja ginčų sprendimu. Europos Sąjungos institucijų sistemoje Europos teisingumo teismas atlieka vaidmenį, kuris nacionaliniu lygmeniu paprastai tenka įstatymų leidžiamajai valdžiai – **kontrolinei funkcijai**. „Europos Ministrų Tarybai ir Komisijai suteikdamos plačius teisėkūros ir vykdomosios valdžios įgaliojimus, valstybės narės nesukūrė demokratiniiais pagrindais veikiančios kontroliuojančios institucijos, nes Europos Parlamentas, nors ir atstovaudamas į Europos Sąjungą susibūrusių valstybių tautoms (Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 189 str. 1d), neturi visa apimančios kompetencijos kontroliuoti minėtų institucijų veiklą. Siekiant užpildyti šią Europos Sąjungoje egzistuojančią parlamentinės kontrolės spragą, Europos

⁶⁸ Procesas Europos Bendrijų teisingumo teisme: preliminarus nutarimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 37

teisingumo teismui yra suteikti įgaliojimai, iš esmės peržengiantys vien ginčų sprendimo organo kompetenciją“⁶⁹.

Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 230 str. numatyta, kas Europos teisingumo teismas prižiūri Europos Parlamento ir Tarybos bendrai priimtų, Tarybos, Komisijos ir Europos Centrinio Banko priimtų teisės aktų, išskyrus rekomendacijas ir nuomones, ir Europos Parlamento aktų, galinčių turėti teisinių padarinių trečiosioms šalims, teisėtumą.

Jei ieškinys yra pagrįstas, Teismas atitinkamą teisės aktą paskelbia negaliojančiu. Tokiu būdu, matome, kad Teismas gali „įsiterpti“ ir netiesiogiai daryti įtaką teisės normų kūrimo procesui. Juk paskelbus vieną ar kitą teisės aktą negaliojančiu, vėliau bus priimtas naujas teisės aktas, atsižvelgiant į Teismo nustatytus pažeidimus ar trūkumus.

* Europos Sąjungos teisės saugotojo vaidmuo Europos teisingumo teismui yra patikėtas ir **aiškinant bei taikant** Europos Bendrijos Steigimo Sutartį. Šios Sutarties 220 straipsnio formuluotė – „užtikrinti, kad būtų laikomasi teisės“ – leidžia teigti, jog Europos teisingumo teismas ne vien privalo užtikrinti, kad nebūtų pažeidžiama Europos Bendrijos Steigimo Sutartis, t. y. pirminė Europos Sąjungos teisė, bet ir garantuoti teisės laikymąsi aiškinant ir taikant Sutartį. Iš to, jog Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 220 str. greta „teisės“ aiškiai mini ir „Sutartį“, teisinėje literatūroje paprastai daroma išvada, kad teisės samprata Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 220 straipsnio kontekste yra daug platesnė, nei vien Europos Bendrijos Steigimo Sutarties normos. Vieningai sutariama, jog „šalia pirminės Europos Sąjungos teisės Europos teisingumo teismas yra įgaliotas aiškinti antrinę teisę, Europos Sąjungos paprotinę teisę ir Europos Sąjungoje pripažįstamus bendruosius teisės principus. Europos teisingumo teismas neturi kompetencijos aiškinti ir taikyti valstybių narių teisę“⁷⁰.

Valstybės narės neįpareigojo Europos teisingumo teismo „surasti“ ir aiškinti teisę tik tam tikrais konkrečiais būdais. „Jeigu Bendrijų teisinė tvarka turi spragų, kurios gali sukelti pavojų visos teisinės sistemos funkcionavimui arba pažeisti pagrindines žmogaus teises bei teisinės valstybės principus, Europos teisingumo teismas turi kompetenciją užpildyti tokias spragas.“⁷¹ Tuo pačiu svarbu pažymėti, jog didelė dalis tokių principų suformuluoti būtent su prejudicinio sprendimo procedūros pagalba. Ir Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 234 straipsnyje numatyta, kad „Teisingumo teismo jurisdikcijai priklauso priimti preliminarų nutarimą dėl ...šios sutarties išaiškinimo...“.

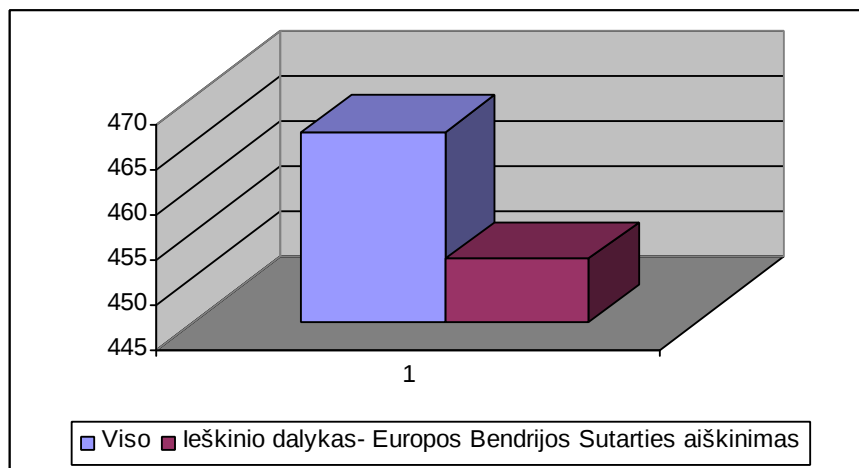
⁶⁹ Procesas Europos Bendrijų teisingumo teisme: preliminarus nutarimas. – V., Teisinės informacijos centras, 2005. P. 38.

⁷⁰ Procesas Europos Bendrijų teisingumo teisme: preliminarus nutarimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 40.

⁷¹ Procesas Europos Bendrijų teisingumo teisme: preliminarus nutarimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 39.

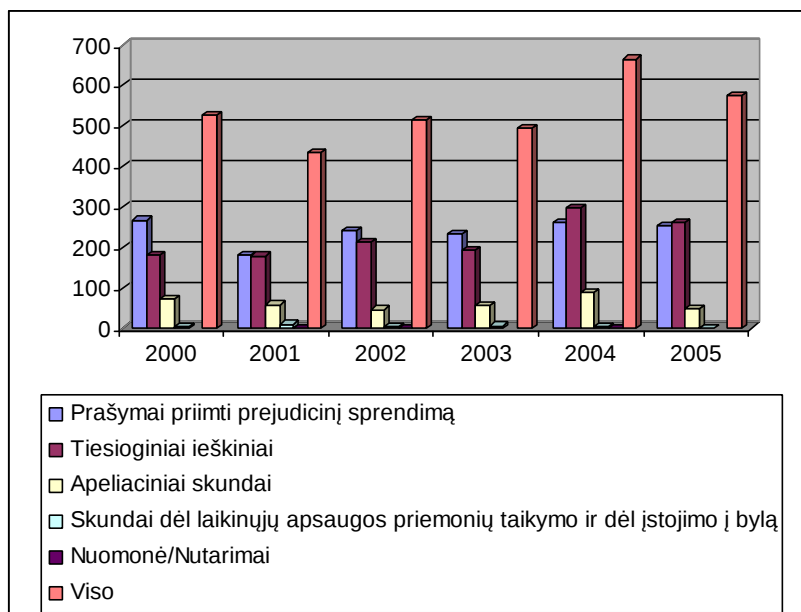
„Apžvelgus Europos teisingumo teismo 2005 m. statistiką, matome, kad per 2005 m. buvo baigtos 466 bylos, iš kurių net 452 bylų ieškinio dalyką sudaro Europos Bendrijos Steigimo Sutarties aiškinimas (žr. 2 pav.)“⁷²:

2 pav. 2005 metais Europos teisingumo teisme baigtos nagrinėti bylos

* Europos teisingumo teismui plėtojant teisę itin reikšmingas yra paklausimų *dėl prejudicinių sprendimų nagrinėjimas*. Prejudicinio sprendimo procedūros reikšmę Europos teisingumo teismo praktikoje plėtojant teisę labai aiškiai iliustruoja Europos teisingumo teismo statistiniai duomenys, pagal kuriuos beveik pusę visų Europos teisingumo teisme išnagrinėtų bylų sudaro paklausimų dėl prejudicinio sprendimo nagrinėjimas (žr. 3 pav.):

3 pav. 2000–2005 metais Europos teisingumo teisme nagrinėtos bylos

⁷² http://www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

Reikšmingą Europos teisingumo teismo veiklos dalį prejudicinių sprendimų teikimas užėmė ir ankstesniais teismo veiklos metais, o nuo „1961 m. iki 2003 m. pabaigos Europos teisingumo teisme iš viso gauti 5 044 kreipimaisi dėl prejudicinių sprendimų“⁷³.

Svarbu pažymėti, kad Europos teisingumo teismo priimtas prejudicinis sprendimas visų pirma sukelia teisinės pasekmes, įgyja prejudicinę reikšmę pagrindinę bylą nagrinėjusiam nacionaliniam teismui, kuris kreipėsi dėl šio prejudicinio sprendimo. Nacionalinis teismas, gavęs Teismo priimtą prejudicinį sprendimą, turi tinkamai pasinaudoti Teismo pateiktais atsakymais į jo klausimus. Nacionalinis teismas, pasinaudojęs Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 234 straipsnyje numatyta teise, turi taikyti nagrinėjamoje byloje Europos Sąjungos teisės normas pagal Teismo pateiktą šių normų turinio išaiškinimą.

Skirtingai nei Tarptautinio teisingumo teismo sprendimai, Europos teisingumo teismo prejudiciniai sprendimai turi privalomojo precedento galią. Tai yra, Teismo priimti prejudiciniai sprendimai yra privalomi ir kitiems teismams, kurie nagrinės panašaus pobūdžio bylas ateityje. Nacionaliniai teismai gali remtis Teismo priimtais prejudiciniais sprendimais dėl Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir, laikydamiesi proceso ekonomiškumo principo, nebesikreipti į Europos teisingumo teismą dėl prejudicinio sprendimo. Teismo procedūros reglamento 104 str. 3 dalyje numatyta, kad jei klausimas, dėl kurio Teismui yra pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą, yra tapatus klausimui, dėl kurio Teismas jau yra priėmęs sprendimą, jeigu atsakymą į klausimą galima aiškiai nustatyti iš nusistovėjusios Teismo praktikos, arba, jeigu atsakymas į klausimą nekelia jokių pagrįstų abejonių, Teismas, pranešęs apie tai klausimą pateikusiam teismui, gali priimti motyvuotą nutartį, nurodydamas ankstesnį sprendimą, priimtą panašioje byloje. Tokiu būdu, manytume, Teismas daro įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui, kadangi teisinis precedentas laikomas vienu iš tarptautinės teisės šaltinių.

* Taigi prejudicinio sprendimo procedūros paskirtis ir reikšmė peržengia vien objektyvią Europos Sąjungos teisės aiškinimo bei taikymo teisėtumo kontrolę. Prejudiciniai sprendimai sudaro sąlygas Europos teisingumo teismui užpildyti Europos Sąjungos teisės egzistuojančias spragas. Būtent prejudiciniu sprendimu Europos teisingumo teismas **išplėtojo nemažai Europos Sąjungos teisės principų**, neabejotinai leidusių pasiekti didesnę Europos Sąjungos teisės veiksmingumą.

Europos teisingumo teismo dėka yra suformuluota keletas klasikiniais tapusių Europos Sąjungos teisės principų. Ir nors Europos Bendrijos Steigiamojoje sutartyje ar kituose Europos

⁷³ http://www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

Sąjungos teisės aktuose apie tai nėra užsimenama, tačiau žemiau minimi principai yra taikomi tiek doktrinoje, tiek praktikoje.

- Teismo praktikoje (kuri pradėta plėtoti 1963 m. sprendimu *Van Gend & Loos*⁷⁴) Europos teisingumo teismas nustatė Europos Sąjungos teisės tiesioginio veikimo valstybėse narėse principą, kuris leidžia Bendrijos piliečiams tiesiogiai remtis Bendrijos normomis savo nacionaliniuose teismuose.

Iš Vokietijos į Nyderlandus prekes importuojanti transporto bendrovė *Van Gend & Loos* turėjo mokėti mūsto mokesčių, kuri ji laikė prieštaraujančiu Europos Ekonominės Bendrijos Sutarties normai, draudžiančiai valstybėms narėms didinti mūsto mokesčius tarpusavio prekyboje. Ieškinys iškėlė nacionalinių teisės aktų ir Europos Ekonominės Bendrijos Sutarties normų kolizijos klausimą. Gavęs Nyderlandų teismo prašymą, Teismas išsprendė klausimą patvirtindamas tiesioginio veikimo doktriną, transporto bendrovei suteikdamas tiesioginę jos teisių pagal Bendrijos teisę apsaugą nacionaliniame teisme.

Simmenthal byloje⁷⁵ (1976 m.) Europos teisingumo teismas nustatė, kad Steigiamosios Sutartys turi įstatymų galią valstybėse narėse pačios savaime, be jokių papildomų valstybių narių valdžios institucijų veiksmų. Taip pat veikia ir reglamentai, kurių tiesioginį taikymą nustato Europos Bendrijos Steigiamosios Sutarties 249 straipsnis. Būtent *Simmenthal* byloje Europos teisingumo teismas aiškiausiai pasisakė Europos Bendrijos teisės tiesioginio taikymo klausimu. Šioje byloje teigiama, kad „pagal Europos Bendrijos teisės viršenybės principą Steigiamųjų Sutarčių nuostatos ir Bendrijos institucijų priimti aktai yra tiesiogiai taikomi, kai nacionalinės teisės normos neatitinka Bendrijos teisės“⁷⁶. Taigi nacionalinis teismas privalo tiesiogiai taikyti Europos Sąjungos teisę, kai nacionalinės teisės aktai neatitinka Europos Sąjungos teisės arba nacionalinėje teisėje nereglamentuojami svarbūs klausimai. Be to, pareiga remtis tiesioginio taikymo teisės aktais yra numatyta ne tik nacionaliniams teismams, bet ir valdžios institucijoms.

- Europos teisingumo teismas, įgyvendindamas savo misiją užtikrinti Europos Sąjungos teisės taikymą, įtvirtino Europos Sąjungos teisės viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Europos Sąjungos teisės viršenybės principą Europos teisingumo teismas suformulavo

⁷⁴ [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61962J0026)

[lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61962J0026](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61962J0026)

⁷⁵ [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61976J0035)

[lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61976J0035](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61976J0035); prisijungimo laikas 2006-10-15.

⁷⁶ www.europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!celexnumdoc&numdoc=31994r2062&model=guichett&lg=lt; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

byloje *Costa*⁷⁷ (1964 m.), nagrinėdamas atsiradusią koliziją tarp Europos Bendrijos teisės ir nacionalinės teisės. Šioje byloje Italijos teismas Teismo klausė, ar Italijos įstatymas, kuriuo nacionalizuojamas elektros energijos gamybos ir paskirstymo sektorius, yra suderinamas su tam tikromis Europos Bendrijos Steigimo Sutarties nuostatomis. Europos teisingumo teismas rėmėsi sisteminiu Europos Bendrijos Steigimo Sutarties nuostatų aiškinimu, Europos Bendrijos teisės specifika tarptautinės teisės atžvilgiu. Europos teisingumo teismas nurodė, kad „savo nacionalinių teisės sistemų pakeitimas Bendrijos teisės sistema su joje numatytomis teisėmis ir pareigomis, kylančiomis iš Sutarties, reiškia, kad valstybės narės visam laikui apribojo savo suverenias teises, už kurias negali būti viršesnis vienašališkas aktas, neatitinkantis Bendrijos esmės“⁷⁸.

„Vėlesnė Europos teisingumo teismo praktika patvirtino Europos Sąjungos teisės viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Europos teisingumo teismas taikė šį principą nustatant Europos Sąjungos teisės santykį su nacionaline konstitucine teise. Europos Sąjungos teisės viršenybės principas, kaip pažymėjo Europos teisingumo teismas savo praktikoje, taikomas visiems nacionalinės teisės aktams, nepriklausomai nuo to, kada nacionalinis teisės aktas buvo priimtas“⁷⁹.

Europos teisingumo teismas savo priimtuose sprendimuose ne kartą yra pabrėžęs nacionalinių teismų pareigą atsisakyti taikyti teisės aktą, prieštaraujantį Europos Sąjungos teisei, net jei tokios teisės nacionaliniams teismams nesuteikė vidaus teisės aktai. Tokiu būdu Europos teisingumo teismas nustatė visos Europos Sąjungos teisės viršenybės principą nacionalinės teisės atžvilgiu ir neapsiribojo vien tik Steigiamųjų Sutarčių viršenybe. Pavyzdžiui, ir antrinės teisės aktams, reglamentams yra taikomas viršenybės principas. Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 249 str. yra nustatytas privalomasis reglamentų pobūdis. Europos teisingumo teismas *Politi ir Internationale Handelsgesellschaft* byloje⁸⁰ (1970 m.) nustatė reglamentų viršenybę vėliau priimtiems nacionaliniams įstatymams.

⁷⁷

lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61964O0006; prisijungimo laikas 2006-10-15.

⁷⁸

us: Teisinės informacijos centras,

2005. P. 24.

⁷⁹ Procesas Europos Bendrijų teisingumo teisme: preliminarus nutarimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 24.

⁸⁰ [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61970J0011)

lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61970J0011; prisijungimo laikas 2006-10-15.

Europos Sąjungos sudarytos tarptautinės sutartys taip pat turi viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Europos teisingumo teismas *Kupferberg* byloje⁸¹ (1981 m.) nustatė, kad „pagal Europos Bendrijos Steigiamosios Sutarties 300 str. 7 d. tarptautinės sutartys yra privalomos ir Bendrijos institucijoms ir valstybės narėms. Ir Bendrijos institucijos, ir valstybės narės turi vykdyti pareigas, kylančias iš šių tarptautinių sutarčių“⁸².

○ 1991 m. sprendime *Francovich*⁸³ ir kt. Europos teisingumo teismas išplėtojo kitą pagrindinę sąvoką, t. y. valstybės narės atsakomybę asmenų atžvilgiu už žalą, kuri jiems padaryta šiai valstybei pažeidus Bendrijos teisę. Taigi nuo 1991 m. Bendrijos piliečiai įgijo galimybę pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo valstybei, kuri pažeidė Bendrijos nuostatą.

Du Italijos piliečiai, kuriems jų bankrutavę darbdaviai turėjo sumokėti atlyginimą, pradėjo bylą remdamiesi Italijos valstybės neveikimu, šiai neperkėlus Bendrijos nuostatų dėl darbuotojų apsaugos jų darbdaviams esant nemokiems. Gavęs Italijos teismo prašymą, Teismas nurodė, kad nagrinėjama direktyva asmenims buvo siekiama suteikti teisių, kurių jie neteko dėl valstybės neveikimo, neperkėlus šios direktyvos į nacionalinę teisę, ir taip sudarė asmeniui galimybę pareikšti ieškinį pačiai valstybei dėl žalos atlyginimo.

Taigi, visų pirma, šis principas yra priemonė, iš esmės sustiprinanti Europos Sąjungos teisės normomis asmenims suteiktų teisių apsaugą, ir, antra, veiksnys, galintis prisidėti prie spartesnio Europos Sąjungos teisės normų įgyvendinimo valstybėse narėse. Valstybėms narėms dėl padarytų pažeidimų kyla pareiga atlyginti žalą, kuri tam tikrais atvejais gali turėti didelę įtaką valstybės biudžetui. Be to, bet koks valstybės narės išipareigojimų neįvykdymas gali būti apskųstas Europos teisingumo teismui, o valstybei narei nevykdant sprendimo, kuriuo pripažįstamas toks išipareigojimų neįvykdymas, Teismas gali jai paskirti periodinę baudą ir (arba) nurodyti sumokėti vienkartinę baudą. Iš esmės šios nuostatos yra įtvirtintos Europos Bendrijos Steigimo Sutarties 235 straipsnyje.

Be šių principų, Europos teisingumo teismas yra įtvirtinęs dar nemažai kitų principų, turinčių reikšmės kasdieniame Europos Sąjungos piliečių gyvenime: laisvo prekių judėjimo principas, laisvo asmenų judėjimo, laisvo paslaugų teikimo principai ir kt.

⁸¹ http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61981J0104; prisijungimo laikas 2006-10-15.

⁸² www.europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!celexnumdoc&numdoc=31994r2062&model=guichett&lg=lt; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

⁸³ http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61990J0006

Taigi matome, kad Teismo praktika įtvirtino nemažai esminių Europos Sąjungos teisės principų, taikomų visuotinai tarp visų Europos Sąjungos valstybių narių ir pačių Europos Sąjungos institucijų. Juk visuotiniai teisės principai yra vienas Europos Sąjungos paprotinės teisės šaltinių. Manytume, kad jau minėtų principų suformulavimas ir įtvirtinimas Europos Sąjungos teisėje rodo Europos teisingumo teismo daromą nemažą, nors ir netiesioginę įtaką kuriant tarptautinės (regioninės) teisės normas.

Išnagrinėjus Europos teisingumo teismo daromą įtaką kuriant tarptautinės (regioninės) teisės normas, matome, kad kaip ir Tarptautinis teisingumo teismas, Europos teisingumo teismas nėra teisės aktų leidžiamoji institucija. Todėl Teismas negali tiesiogiai sukurti naujų teisės normų. Tačiau Europos teisingumo teismas, taikydamas Europos Sąjungos teisę, netiesiogiai daro įtaką naujų regioninės teisės normų plėtojimui.

Prižiūradamas Europos Parlamento, Tarybos, Komisijos ir Europos Centrinio Banko priimtų teisės aktų teisėtumą, Teismas gali „įsiterpti“ ir netiesiogiai daryti įtaką teisės normų kūrimo procesui.

Didelę reikšmę turi Europos teisingumo teismo atliekamas Europos Bendrijos Steigiamosios Sutarties ir jos pagrindu priimtų antrinės teisės aktų aiškinimas. Tokiu būdu Europos teisingumo teismas turi kompetenciją užpildyti Europos Sąjungos teisės spragas.

Europos teisingumo teismo prejudiciniai sprendimai turi privalomojo precedento galią, t. y. Teismo priimti prejudiciniai sprendimai yra privalomi ir kitiems teismams, kurie nagrinės panašaus pobūdžio bylas ateityje. Tokiu būdu, manytume, Teismas daro įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui, kadangi teisinis precedentas laikomas vienu iš tarptautinės teisės šaltinių.

Europos teisingumo teismo dėka yra suformuluota keletas klasikinių tapusių Europos Sąjungos teisės principų. Ir nors Europos Bendrijos Steigiamojoje Sutartyje ar kituose Europos Sąjungos teisės aktuose apie tai nėra užsiminama, tačiau žemiau minimi principai yra taikomi tiek doktrinoje, tiek praktikoje.

4. TARPTAUTINIŲ – PASAULINIO IR REGIONINIO – TEISMŲ ĮTAKOS TARPTAUTINĖS TEISĖS KŪRIMUI PALYGINIMAS

Mūsų nagrinėjami tarptautiniai teismai – Tarptautinis teisingumo teismas ir Europos teisingumo teismas turi nemažai skirtumų. Tačiau kalbant apie šių teismų daromą įtaką tarptautinių teisės normų, tarp jų ir regioninių, kūrimui, matome, kad tiek Tarptautinis teisingumo teismas, tiek Europos teisingumo teismas daro įtaką tarptautinių teisės normų kūrimui.

Išnagrinėjus minėtų tarptautinių teismų daromą įtaką kuriant tarptautinės (regioninės) teisės normas, matome, kad tiek Tarptautinis teisingumo teismas, tiek Europos teisingumo teismas nėra teisės aktų leidžiamosios institucijos. Todėl jie negali tiesiogiai sukurti naujų teisės normų. Tačiau minėti tarptautiniai teismai, sprenddami bylas, pateikdami išvadas teisės klausimais, duodami prejudicinius sprendimus, taiko galiojančią tarptautinę (regioninę) teisę, tuo pačiu ją aiškindami ir plėtodami bei užpildydami egzistuojančias tarptautinės teisės „spragas“. Kartais toks tarptautinės teisės aiškinimas virsta naujų teisės normų kūrimu. Taigi matome, kad Tarptautinis teisingumo teismas bei Europos teisingumo teismas daro nemažą, nors ir netiesioginę įtaką naujų tarptautinės (regioninės) teisės kūrimui.

Tarptautinis teisingumo teismas, kaip JTO teisminė institucija, veikia jau 61 metus, tačiau palyginti su jo pirmtaku – Nuolatinio Tarptautinio teisingumo teismu – pasitikėjimas Tarptautinio teisingumo teismu daugelį metų buvo akivaizdžiai mažesnis. Tik paskutiniaisiais metais ėmė didėti bylų skaičius, o jas inicijuoja valstybės iš visų pasaulio šalių, įskaitant besivystančias valstybes, kurios anksčiau kritikavo Tarptautinį teisingumo teismą už jo provakarietišką sudėtį ir nusiteikimą.

Tuo tarpu Europos teisingumo teismą per daugiau nei pusės šimto metų laikotarpį pasiekė tūkstančiai bylų. Plėtėsi ne tik Europos Sąjungos narių skaičius, bet ir įsikūrė Pirmos instancijos bei Tarnautojų teismai, kurie turėtų palengvinti Europos teisingumo teismo darbą. Vienas iš pagrindinių šių teismų tikslas – užtikrinti vienodą Europos Sąjungos teisės normų aiškinimą visoje jos teritorijoje.

Nežiūrint į šiuos tarptautinių teismų skirtumus, matome, kad tiek Europos teisingumo teismas, tiek Tarptautinis teisingumo teismas įnešė nemažą indėlį užtikrinant tarptautinės teisės efektyvumą ir plėtojimą:

* Tarptautinė teisė, kaip horizontali teisinė sistema, neturi aukščiausios valdžios, centralizuotos prievartos naudojimo sistemos bei trijų svarbiausių funkcijų, tradiciškai patikėtų centriniam organams. Nėra institucijos, turinčios teisę priimti visuotinai privalomus teisės aktus,

ir be valstybių sutikimo nėra tarptautinių teismų bei tribunolų privalomos jurisdikcijos. Todėl tiek Tarptautiniam teisingumo teismui, tiek Europos teisingumo teismui yra patikėta ne tik spręsti ginčus tarp šalių, bet taip pat „užpildyti“ egzistuojančias parlamentinės kontrolės spragas. Tarptautinis teisingumo teismas, įgyvendindamas kontrolinę funkciją, vykdo Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sprendimų (tarp jų ir politinių) kontrolę.

Panašią funkciją vykdo ir Europos teisingumo teismas, kuris prižiūri Europos Parlamento ir Tarybos bendrai priimtų, Tarybos, Komisijos ir Europos Centrinio Banko priimtų teisės aktų, išskyrus rekomendacijas ir nuomones, ir Europos Parlamento aktų, galinčių turėti teisinių pasekmių trečiosioms šalims, teisėtumą.

Teismai, nusprenddami, kad aukščiausiųjų organizacijos (JTO ar ES) organų priimti teisės aktai yra neteisėti, gali netiesiogiai dalyvauti teisės normų kūrimo procese. Juk paskelbus vieną ar kitą teisės aktą negaliojančiu, vėliau bus priimtas naujas teisės aktas, atsižvelgiant į Teismų nustatytus pažeidimus ar trūkumus.

* Tarptautiniai teismai daugiau ar mažiau pakeičia teisę aiškindami ir taikydami jau egzistuojančias teisės normas. Nors Tarptautinio teisingumo teismo Statute ir numatyta, kad Teismo sprendimai neturi privalomojo precedento galios, tačiau šio Teismo sprendimai neapsiriboja tik konkrečios bylos faktais. Neretai Teismo išnagrinėtų bylų sprendimais naudojasi pats Tarptautinis teisingumo teismas bei kiti teismai, sprenddami panašias bylas ateityje.

Tuo tarpu Europos teisingumo prejudiciniai sprendimai turi privalomojo precedento galią. Tai yra, Teismo priimti prejudiciniai sprendimai yra privalomi ir kitiems teismams, kurie nagrinės panašaus pobūdžio bylas ateityje. Nacionaliniai teismai gali remtis Teismo priimtais prejudiciniais sprendimais dėl Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir, laikydamiesi proceso ekonomiškumo principo, nebesikreipti į Europos teisingumo teismą dėl preliminaraus sprendimo, kaip tai numatyta Teismo procedūros reglamento 104 str. 3 dalyje.

Tokiu būdu, manytume, Teismai daro įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui, kadangi teisinis precedentas laikomas vienu iš tarptautinės teisės šaltinių.

* Ne mažiau svarbi tarptautinių teismų funkcija – tarptautinės teisės plėtojimas ir naujų teisės normų kūrimas.

Šia prasme Tarptautinio teisingumo teismo vaidmuo yra ypač svarbus. Net jei oficialiai ir nustatyta, kad Teismo sprendimai neturi privalomojo precedento galios, dauguma šio Teismo sprendimų įnešė naujovių į tarptautinę teisę, ir vėliau jos įgijo bendrą pripažinimą. Taip pat nemažai Teismo išaiškinimų, pateiktų konsultacinėse išvadose, virto visuotiniais tarptautinės teisės principais, o kai kurie iš jų „įsiliejo“ į tarptautinių sutarčių bei konvencijų tekstus – įgijo teisinę formą. Tarptautinis teisingumo teismas padarė įtaką plėtojant tarptautinę teisę tarptautinių organizacijų subjektiškumo, sutarčių teisės, tarptautinės jūrų teisės, jėgos

panaudojimo uždraudimo, savigynos, ekonominėje ir kt. srityje. Taigi galime teigti, kad Tarptautinis teisingumo teismas netiesiogiai, tačiau daro įtaką tarptautinių teisės normų kūrimui.

Palyginti su Tarptautiniu teisingumo teismu, nuo jo „neatsilieka“ ir Europos teisingumo teismas, kuris prejudiciniu sprendimu išplėtojo nemažai klasikiniams tapusių Europos Sąjungos teisės principų: Europos Sąjungos teisės viršenybės nacionalinės teisės atžvilgiu principas, Europos Sąjungos teisės tiesioginio veikimo valstybėse narėse principas, valstybės narės atsakomybės asmenų atžvilgiu principas ir kt. Ir nors Europos Bendrijos Steigiamojoje Sutartyje ar kituose Europos Sąjungos teisės aktuose apie tai nėra užsimenama, tačiau žemiau minimi principai yra taikomi tiek doktrinoje, tiek praktikoje.

reikšmės“ ir yra visuotinai taikomi tik tarp Europos Sąjungos valstybių narių, tačiau jie neabejotinai leido pasiekti didesnę Europos Sąjungos – tarptautinės regioninės teisės veiksmingumą.

IŠVADOS

Magistro darbe buvo nagrinėjama tarptautinės teisės specifika, tarptautinių teismų – Tarptautinio teisingumo teismo ir Europos teisingumo teismo veiklos organizavimas, kompetencija, bylų nagrinėjimo tvarka, analizuojami šių teismų priimti sprendimai bei jų įtaka tarptautinių teisės normų kūrimui. Palyginus ir įvertinus minėtų tarptautinių teismų – pasaulinio ir regioninio – sprendimų įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui, galime daryti šias išvadas:

1. Tarptautinis teisingumo teismas vykdo dvejopą funkciją. Pirma, sprendžia ginčus, kuriuos jam pateikia valstybės. Tarptautinio teisingumo teismo sprendimai yra privalomi tik ginčo šalims ir teisminis precedentas oficialiai nėra pripažįstamas.

Antra Teismo funkcija – teikti konsultacines išvadas teisiniais klausimais, kai to paprašo tarptautinės organizacijos, kurioms tokia galimybė yra suteikta. Nors pateiktų konsultacinių išvadų skaičius nėra didelis ir teigiama, kad jos yra tik konsultacinio, neprivalomojo pobūdžio, būtent šios išvados daro didelę įtaką plėtojant ir įtvirtinant tarptautinės teisės normas ir principus. Teismo konsultacinėse išvadose išdėstytos nuostatos (pvz., dėl tarptautinių organizacijų subjektiškumo, dėl tarptautinių sutarčių teisės, dėl jėgos panaudojimo ir savigynos) vėliau tapo visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais, o kai kurios iš šių nuostatų buvo „įtrauktos“ į tarptautines konvencijas.

2. Tarptautinis teisingumo teismas įgyvendina kontrolinę funkciją – vykdo Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sprendimų kontrolę. Tokiu būdu Teismas ne tik užtikrina tokių sprendimų teisėtumą, bet ir daro įtaką, kad kuriamos naujos teisės normos būtų teisėtos.

3. Pagrindinė Tarptautinio teisingumo teismo funkcija yra taikyti egzistuojančią tarptautinę teisę, sprendžiant ginčus tarp valstybių ir pateikiant konsultacines išvadas teisės klausimais. Tačiau Teismo sprendimo poveikis neapsiriboja tos konkrečios bylos faktais. Šio Teismo sprendimais buvo vadovaujamosi sprendžiant bylas šiame bei kituose teismuose. Be to, Teismo sprendimuose išdėstytos nuostatos įnešė naujovių į tarptautinę teisę, o kai kurios iš jų vėliau įgijo bendrą pripažinimą (pvz., tarptautinės jūrų teisės principai).

4. Nemažai Tarptautinis teisingumo teismo išaiškinimų, pateiktų konsultacinėse išvadose, virto visuotiniais tarptautinės teisės principais (pvz., dėl tarptautinių organizacijų subjektiškumo, dėl jėgos panaudojimo ir savigynos), o kai kurie iš jų „išsiliejo“ į tarptautinių sutarčių bei konvencijų tekstus – įgijo teisinę formą (pvz., dėl tarptautinių sutarčių išlygų). Tarptautinis teisingumo teismas padarė įtaką plėtojant tarptautinę teisę tarptautinių organizacijų subjektiškumo, sutarčių teisės, tarptautinės jūrų teisės, jėgos panaudojimo uždraudimo, savigynos, ekonominėje ir kt. srityje. Taigi galime teigti, kad Tarptautinis teisingumo teismas netiesiogiai, tačiau daro įtaką tarptautinių teisės normų kūrimui.

5. Europos teisingumo teismui yra keliama daug uždavinių, kurie pranoksta jo įprastinę teisminę funkciją. Europos teisingumo teismas buvo įkurtas: a) siekiant užtikrinti, kad visose Europos Sąjungos valstybėse narėse Europos Sąjungos teisės aktai būtų aiškinami ir taikomi vienodai, kad teisė būtų vienoda visiems; b) siekiant užtikrinti, kad ES valstybės narės ir institucijos laikytųsi teisės aktų nuostatų; c) siekiant spręsti valstybių narių, ES institucijų, įmonių ir asmenų teisinius ginčus.

6. Europos teisingumo teismo atliekamos funkcijos neapsiriboja ginčų sprendimu. Europos Sąjungos institucijų sistemoje Europos teisingumo teismas atlieka vaidmenį, kuris nacionaliniu lygmeniu paprastai tenka įstatymų leidžiamajai valdžiai – kontrolinę funkciją.

7. Europos teisingumo teismas prižiūri Europos Parlamento ir Tarybos bendrai priimtų, Tarybos, Komisijos ir Europos Centrinio Banko priimtų teisės aktų, išskyrus rekomendacijas ir nuomones, ir Europos Parlamento aktų, galinčių turėti teisinių padarinių trečiosioms šalims, teisėtumą. Teismas atitinkamą teisės aktą gali paskelbti negaliojančiu. Tokiu būdu Teismas gali „įsiterpti“ ir netiesiogiai daryti įtaką teisės normų kūrimo procesui.

8. Europos Sąjungos teisės saugotojo vaidmuo Europos teisingumo teismui yra patikėtas ir aiškinant bei taikant Europos Bendrijos Steigimo Sutartį. Tokiu būdu Europos teisingumo teismas turi kompetenciją užpildyti Europos Sąjungos teisės spragas.

9. Europos teisingumo teismo prejudiciniai sprendimai turi privalomojo precedento galią, t. y. Teismo priimti prejudiciniai sprendimai yra privalomi ir kitiems teismams, kurie nagrinės panašaus pobūdžio bylas ateityje. Tokiu būdu, Teismas daro įtaką tarptautinės teisės normų kūrimui, kadangi teisinis precedentas laikomas vienu iš tarptautinės teisės šaltinių.

10. Europos teisingumo teismo dėka yra suformuluota keletas klasikiniai tapusių Europos Sąjungos teisės principų (Europos Sąjungos teisės viršenybės nacionalinės teisės atžvilgiu principas, Europos Sąjungos teisės tiesioginio veikimo valstybėse narėse principas, valstybės narės atsakomybės asmenų atžvilgiu principas ir kt.). Ir nors Europos Bendrijos Steigiamojoje Sutartyje ar kituose Europos Sąjungos teisės aktuose apie tai nėra užsimenama, tačiau minimi principai yra taikomi tiek doktrinoje, tiek praktikoje.

11. Tiek Tarptautinis teisingumo teismas, tiek Europos teisingumo teismas nėra teisės aktų leidžiamosios institucijos, todėl jie negali tiesiogiai sukurti naujų teisės normų. Tačiau minėti tarptautiniai teismai, sprendami bylas, pateikdami išvadas teisės klausimais, duodami prejudicinius sprendimus, taiko galiojančią tarptautinę (regioninę) teisę, tuo pačiu ją aiškindami ir plėtodami bei užpildydami egzistuojančias tarptautinės teisės „spragas“. Tokiu būdu Tarptautinis teisingumo teismas bei Europos teisingumo teismas daro nemažą, nors ir netiesioginę įtaką naujų tarptautinės (regioninės) teisės kūrimui.

Taigi galima teigti, kad iškeltos pirminės baigiamojo darbo hipotezės pasitvirtino. Tiek Tarptautinis teisingumo teismas, tiek Europos teisingumo teismas daro nemažą, nors ir netiesioginę įtaką tarptautinės (ir regioninės) teisės normų kūrimui.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Tarptautiniai dokumentai

1. Europos Bendrijos Steigimo Sutartis//
http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224; prisijungimo laikas 2006-10-25.
2. Europos Bendrijų teismo procedūrų reglamentas//
<http://www.curia.europa.eu/lt/instit/txtdocfr/index.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.
3. Europos teisingumo teismo Statutas//
<http://www.curia.europa.eu/lt/instit/txtdocfr/index.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-09.
4. Jungtinių Tautų Chartija
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2006-10-25
5. Konstitucija Europai// http://europa.eu/constitution/lt/ltstoc1_lt.htm; prisijungimo laikas 2006-10-19.
6. 1978 m. Tarptautinio teisingumo teismo reglamentas// http://www.icj-cij.org/icjwww/ibasicdocuments/ibasictext/ibasicrulesofcourt_20050929.htm; prisijungimo laikas 2006-11-09.
7. 1976 m. rezoliucija dėl Tarptautinio teisingumo teismo vidaus tvarkos// <http://www.icj-cij.org/icjwww/ibasicdocuments/ibasictext/ibasicotherdocuments.html>; prisijungimo laikas 2006-11-19.
8. Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.
9.
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=164570&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-18.

Kita literatūra

10. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000.
11. Collier J. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje: institucijos ir procedūros. Vilnius: Eugrimas, 2002.
12. Dambrauskienė G., Marcijonas A. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004.
13. The International court of justice. Great Britain, 2004.
14. Katuoka S. Ar kreipsimės į Hagos tribunolą// Švyturys, 1990, Nr. 12.

15. Paulikas V. Europos Sąjungos institucijos ir valdymas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
16. Procesas Europos Bendrijų teisingumo teisme: preliminarus nutarimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
17. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
18. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.

Statistiniai duomenys

19. Tarptautinio teisingumo teismo statistiniai duomenys// <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-06.
20. Europos teisingumo teismo statistiniai duomenys// http://www.curia.europa.eu/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-26.

Teismų praktika

21. Tarptautinio teisingumo teismo jurisprudencija// <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/isummaries>; prisijungimo laikas 2006-10-06.
22. Europos teisingumo teismo jurisprudencija// http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/treaties_other.htm; prisijungimo laikas 2006-10-16.

Tarptautinių teismų įtaka tarptautinės teisės normų kūrimui

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajam darbe nagrinėjama dviejų teismų – Tarptautinio teisingumo teismo ir Europos teisingumo teismo daroma įtaka tarptautinių teisės normų kūrimui. Tarptautinė teisė šiuo metu apima labai plačias ir sudėtingas tarptautinio pobūdžio sferas. Tačiau tarptautinėje teisėje nėra institucijos, kuri priimtų visuotinai privalomus tarptautinius teisės aktus. Šioje sistemoje tarptautinės teisės subjektai patys kuria tarptautines teisės normas ir principus, ir patys jų laikosi. Nemažą, nors ir netiesioginę įtaką kuriant bei plėtojant tarptautinės teisės normas turi ir tarptautiniai – pasauliniai bei regioniniai – teismai. Daugeliu atvejų minėtų tarptautinių teismų priimami sprendimai turėjo įtakos sprendžiant panašias bylas ir ateityje bei įtvirtinant tarptautinius visuotinai pripažįstamus teisės principus. Be to, tiek Tarptautinis teisingumo teismas, tiek Europos teisingumo teismas ne tik sprendžia ginčus tarp šalių, bet taip pat „užpildo“ egzistuojančias parlamentinės kontrolės spragas.

The International courts influence on creation of international law rules

SUMMARY

Influence on creation of international law rules by two courts – the International Court of Justice and the European Court of Justice is analyzed in this master's final job. The international law covers wide and difficult range of the international spheres. But there is no institution in the international law, which would enact the international acts. Subjects themselves create law rules and principles at the same time sticking to them. The international courts – global and regional have quite big although indirect influence on development of the international law rules. In many cases, judgments made by the international courts, had the influence on solving similar cases in the future and on assessing internationally conventional law principles. Furthermore the International Court of Justice and the European Court of Justice not only solve issues between sides, but also “fill” the gap in the parliamentary control.